

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
RUSŲ KALBOS KATEDRA

MUZIKOS INSTRUMENTŲ PAVADINIMŲ DEFINICIJŲ TURINYS
LIETUVIŲ, RUSŲ IR VOKIEČIŲ KALBŲ AIŠKINAMUOSIUOSE ŽODYNUOSE

MAGISTRO DARBAS

Birutės Strodomskytės

II kurso magistrantūros studentės

Humanitarinio fakulteto

Specialybė: gretinamoji kalbotyra

Mokslinis vadovas:
prof. hab. dr. A. Gudavičius

Šiauliai, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. LEKŠINĖ REIKŠMĖ IR JOS DEFINICIJA	
1.1. Leksinės reikšmės samprata	6
1.2. Definicija ir jos tipai aiškinamuosiuose žodynuose.....	10
1.3. Leksinė reikšmė ir enciklopedinė definicija	14
1.4. Žodyno definicijų trūkumai ir jų priežastys.....	17
1.5. Leksikos skirstymo į temines rūpes reikšmė žodyno definicijų nuoseklumui.....	19
1.6. Definicijų unifikacijos būtinybė ir galimybės	20
2. MUZIKOS INSTRUMENTŲ PAVADINIMŲ DEFINICIJOS	
2.1. Žodynų definicijų struktūrinė semantinė analizė	22
2.2. Definicijų formulių sudarymo galimybės	62
3. IŠVADOS	66
4. REZŪMEE	71
5. LITERATŪRA	72
6. ŠALTINIAI	75

ĮVADAS

Aiškinamieji žodynai – tautos pasaulėvaizdžio ir pasaulėjautos atspindys. Juose atspindimas toks pasaulio vaizdas, koks jis egzistuoja ta kalba kalbančiųjų sąmonėje.

Pagrindinis aiškinamųjų žodynų uždavinys – pateikti kuo pilnesnį kalbos leksikos kaip sistemos paveikslą, o ne tiesiog kalbos vienetų bei jų reikšmių katalogą, kaip dažnai atrodo iš pirmo žvilgsnio. Kiekvienas mokslininkas, žodyno sudarytojas ar kritikas turi savo aiškinamojo žodyno koncepciją, definicijos sampratą bei žodžio leksinės reikšmės suvokimą. Pagrindinis kalbos leksinių reikšmių aprašymo būdas, patvirtinantis jų realumą ir autonomiškumą, yra aiškinamųjų žodynų reikšmių definicijos. Žodžio reikšmė – viena iš svarbiausių kalbos pasaulėvaizdžio sferų. Taigi į reikšmių definicijas galima žiūrėti „kaip į pagrindinį kalbos pasaulėvaizdžio eksplikacijos šaltinį“ (Gudavičius 2003, 62). A. A. Ufimceva (1984, 134) teigia, kad pradėjus nagrinėti onomasiologinį, semasiologinį ir frazeologinį žodžio aspektus, žodynams keliami reikalavimai išaugo. Jie turi ne tik atspindėti žodžiais įvardijamą objektyvią tikrovę ir žodžių reikšmes, bet ir tai, kaip tie žodžiai susiję vienos ar kitos mikrosistemos viduje. Be to žodynai turi atskleisti leksinių vienetų sistemiškumą. „Žodyne atspindimas pasaulio vaizdas – tai ne tik tai, kas atkurama pačiais realijų pavadinimais, bet tuo pačiu ir ryšių bei santykių tarp tų realijų (daiktų, reiškinių, situacijų), tarp realijų ir tų, kas jas priima ir vertina, o taip pat ir tarp pačių tokių klasifikacijų ir vertinimų atkūrimas“ (Švedova 1989, 9).

S. G. Berežanas (1988, 5) skiria du pagrindinius momentus, kuriuos turėtų fiksuoti aiškinamieji žodynai:

1. Kalbos leksikos lygmens su visais jam būdingais reiškiniais ir semantinėmis kategorijomis aprašymas.

2. Objektyvių santykių tarp leksinių vienetų aprašymas.

Dėl nuomonių įvairovės, nesutapimų, nepakankamo sistemiškumo ir kitų trūkumų aiškinamieji žodynai dažnai sulaukia kritikų pastabų. Neretai aiškinamieji žodynų autoriai kritikuojami dėl aiškinimo sinonimais, kai pateikiami sinonimai nėra semantiškai ekvivalentiški arba jie patys nėra paaiškinami žodyne, dėl sudėtingų neįprastų santrumpų, žodžių ir konstrukcijų, kurie retai naudojami, taip pat dėl nevienodo analogiškų reikšmių aiškinimo. Žodžio reikšmės apibūdinimas ir žodyno definicijų unifikacija – viena svarbiausių leksikografijos problemų ir dažnas mokslinių diskusijų objektas.

Anot A. Gudavičiaus, „išeinant iš universalaus mąstymo pobūdžio ir bendrųjų pažinimo dėsnų, logiška manyti, kad vienos klasės, vieno tipo, vienos sferos reiškiniai yra suvokiami pagal iš esmės tuos pačius parametrus. Taigi ir žodžių, kuriais jie pavadinami, reikšmių

aiškinimo struktūra turėtų būti vienoda arba bent panaši“. Autorius pateikia tris apibendrintų reikšmės požymių nustatymo šaltinius:

1. Aiškinamųjų žodžių medžiaga, jos lyginamoji analizė;
2. Asociacijų žodžių duomenys;
3. Sintagminė analizė (Gudavičius 1999, 28).

Šiame darbe mes naudosimės pirmuoju šaltiniu, t. y. analizuosime ir sisteminime aiškinamųjų lietuvių, rusų ir vokiečių kalbų žodžių medžiagą pasirinktoje teminėje grupėje. Mūsų **darbo objektas** – muzikos instrumentų pavadinimų definicijos. Savo tyrinėjimui pasirinkome šią teminę grupę, nes, mūsų žiniomis, ši grupė dar nebuvo tyrinėta.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti muzikos instrumentų pavadinimų definicijas pasirinktuose žodynuose. Tikslui pasiekti išsikėlėme tokius **uždavinius**:

1. Susipažinti su įvairių autorių koncepcijomis ir išnagrinėti teorinę medžiagą apie aiškinamųjų žodžių sudarymo problemas, leksinės reikšmės ir kognityvinės sąvokos supratimą bei jų santykį, reikalavimus žodyno definicijoms, jų tipus, aprašymo būdus bei struktūrą, aiškinamojo ir enciklopedinio žodžių definicijų bendrumus ir skirtumus, definicijos unifikacijos problemą.
2. Išrinkti muzikos instrumentų definicijas iš lietuvių, rusų ir vokiečių kalbų aiškinamųjų žodžių ir sugrupuoti jas į smulkesnes temas (leksines semantines) grupes.
3. Ištirti muzikos instrumentų pavadinimų definicijų raiškos būdus duotuose žodynuose.
4. Nustatyti, kurie denotato požymiai laikytini sudarančiais leksinės reikšmės turinį ir žymėtini leksinės reikšmės aprašyme aiškinamajame žodyne.
5. Nustatyti teminės grupės žodžių reikšmių vieningą aprašymo struktūrą ir pateikti apibendrintas definicijų formules.

Tyrimo medžiaga šiam darbui rinkome iš aiškinamųjų lietuvių, rusų ir vokiečių kalbų žodžių: Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2003), Duden Deutschen Universalwörterbuch (2003), И. С. Ожегов. Словарь русского языка (1999). Iš vis iš šių žodžių surinkta 217 (81 lietuvių kalbos, 86 vokiečių kalbos, 50 rusų kalbos) muzikos instrumentų pavadinimų definicijų pavyzdžių.

Rašydami šį darbą, naudojame šiuos tyrimo **metodus**: mokslinės literatūros analizę, tiesioginės medžiagos rinkimo būdą, komponentinės analizės, lyginamąją bei statistinę analizę.

Darbo struktūra. Įvade aptariamos problemos aktualumas, aiškinamųjų žodžių svarba, nurodomi darbo objektas, tyrimo tikslas ir uždaviniai bei metodai. Pirmoje darbo dalyje

apžvelgiamos įvairių autorių leksinės reikšmės aiškinimo koncepcijos, definicijų tipai, aiškinamųjų žodynų paskirtis ir specifika, apžvelgiami žodyno definicijų trūkumai, jų priežastys bei unifikacijos būtinybė ir galimybės. Antroje darbo dalyje analizuojama surinkta medžiaga, pateikiami pavyzdžiai, nurodomi definicijų raiškos būdai, pateikiamos apibendrintos definicijų formulės. Galiausiai, remiantis išanalizuota medžiaga, pateikiamos išvados, santrauka vokiečių kalba, literatūros bei šaltinių sąrašai.

1. LEKŠINĖ REIKŠMĖ IR JOS DEFINICIJA

1.1 Leksinės reikšmės samprata

Aiškinamasis žodynas, primityviai kalbant, turi paaiškinti skaitytojui, ką vienas ar kitas duotas žodis reiškia, t.y. turi atspindėti jo leksinę reikšmę. Svarbiausias aiškinamosios leksikografijos uždavinys – kiekvienos leksemos reikšmės aiškinimas. Klausimą, kas yra leksinė reikšmė, svarsto daugelio sričių mokslininkai. Leksinė reikšmė yra daugelio mokslininkų disciplinų tyrinėjimų bei prieštaringų diskusijų objektas, požiūrį į ją lemia skirtingos filosofinės pozicijos. Ja domisi kalbotyra, logika, semiotika, filosofija, psichologija ir kiti mokslai, kurie dažnai supranta ir aiškina šį terminą skirtingai, nors, anot A. Gudavičiaus, „vienas iš principinių aiškinamojo žodyno sudarytojų uždavinių turėtų būti: nubrėžti principines leksinės reikšmės ribas ir nuosekliai jų laikytis aiškinant vieno tipo žodžių reikšmes“ (Gudavičius 1999, 28).

L. M. Vasiljevas teigia, kad daugybę įvairių kalbotyros krypčių siūlomų leksinės reikšmės apibrėžimų galima suvesti į du pagrindinius:

1) reikšmė kaip psichinis atspindys, gretinama su tokiais psichiniais reiškiniiais kaip supratimas, emocijos, sąvokos ir pan.

2) reikšmė kaip reliacinė esmė, kaip kalbos ženklo santykis su daiktu, sąvoka, kalbos akto sąlygomis ir dalyviais, jo vartojimo sfera ar situacija, kitais kalbos ženklais ir t. t. (Vasiljev 1990, 67).

A. I. Smirnickis apibrėžia leksinę reikšmę, kaip „tam tikrą daikto, reiškinių ar santykio atspindį sąmonėje (arba analogišką psichinį reiškinį, konstruojamą iš atskirų tikrovės elementų atspindžių), priklausantį žodžio struktūrai kaip jo vidinė pusė, lyginant su kuria žodžio skambėjimas – tai jo materialinis apvalkalas, būtinas ne tik tam, kad būtų galima išreikšti reikšmę ir perduoti ją kitiems, bet ir dėl pačio jos atsiradimo, egzistavimo ir raidos“ (Smirnickij 1955, 68).

Psichologai ir psicholingvistai (A. N. Leontjev, A. A. Leontjev, A. R. Lurija, A. A. Zalevskaja ir kt.) pripažindami atspindimą reikšmės charakterį, pabrėžia jos procesiškumą; pagal L. S. Vygotskį, „reikšmė kaip psichologinis fenomenas yra ne daiktas, o procesas, ne daiktų sistema, o dinamiška procesų hierarchija“ (Cit. pagal: Vasiljev 1990, 68). Psicholingvistinės (mentalistinės) reikšmės koncepcijos pagrindą sudaro tradicinis kalbos paskirties suvokimas: kalba išreiškia kalbančiojo mintis, jausmus, norus, t. y. objektyvizuoja vieno žmogaus sąmonės turinį ir sužadina panašius kito žmogaus sąmonės reiškinius. Tačiau ir psicholingvistinėje koncepcijoje nėra vieningos reikšmės sampratos.

Vieni mokslininkai akcentuoja tai, jog žodžiai negali turėti jokios objektyvios reikšmės, nes žmogus kalbėdamas į žodžius įspraudžia savo individualią patirtį, psichikos ypatybes išgyvenimus. Ši koncepcija kritikuojama, teigiama, jog, jei kiekvieno individo kalba tokia subjektyvi, priklausanti nuo nesuskaičiuojamos gausybės aplinkybių, tai egzistuoja pavojus, kad žmonės gali nesusikalbėti. Kiti psicholingvistinės koncepcijos šalininkai teigia, kad reikšmė yra žodžiu reiškiamą sąvoką. Bet netgi kalbėdami apie glaudų reikšmės ir sąvokos ryšį, toli gražu ne visi sutapatina šiuos du reiškinius: „Vieni mokslininkai mano, kad reikšmė yra visai tas pats, kas sąvoka (Щафф 1963, 290; Колшанский 1967, 207), kiti – kad reikšmė tik sąvokos dalis, supaprastinta, sutraukta sąvoka, tik tai, kas sąvokoje stabilu (Потебня 1958, 19), Солнцев 1970, 220, Степанов 1975, 10-14), tretį, kad sąvoka – reikšmės dalis, jos pagrindinis komponentas“ (Jakaitienė 1988, 32).

Lenkų mokslininkas L. Zavadovskis atsiriboja nuo mentalistinio požiūrio į reikšmę ir teigia, jog santykis tarp žodžio ir juo pavadinamo tikrovės reiškinio – kategoriškas ir konvencionalus, t. y. priklausantis nuo žmonių kolektyvo įpročių (plačiau žr.: Jakaitienė 1988, 36).

Struktūrinė kalbotyra rėmė požiūrį į reikšmę kaip į ženklo santykį su kitais ženklais. Tokia reikšmė dažnai vadinama struktūrine arba diferencine. Reikšmės kaip ženklo santykį su kitais ženklais idėją palaikė L. Vitgenšteinas, J. Jemslevas, L. Veisgerberis. Pagrindinis jų teiginys – reikšmę ženklas gauna tik tarp kitų ženklų.

Ispanų mokslininkas M. Kasares teigia: „žodis, išbrauktas iš sakinio, netenka savo gyvybinių jėgų, o pavartotas kitame sakinyje gimsta iš naujo“ (Kasares 1950, 43). Reikšmė traktuojama kaip vartojimas, kaip operavimas tuo žodžiu.

Deskriptyvistai pirmiausia žiūrėjo į reikšmę kaip į santykius tarp ženklo reikšmių. Jie daugiausia nagrinėjo sintagminius santykius tarp ženklų, t. y. sintaksines reikšmes, nekreipdami per daug dėmesio į paradigminius santykius.

Tradiciškai leksine reikšme laikomas daiktų, reiškinių ar santykių atspindys kalbančiųjų sąmonėje.

Į reikšmę, kaip į sąmonėje atsirandantį ir veikiančią dviejų atspindžių – žodžio garsinės raiškos ir daikto (arba jį pakeičiančio žodžio) – santykį, žiūri daugelis rusų mokslininkų (Artemov, Melničiuk, Čukobava, Vinogradov).

Semiologinė reikšmės koncepcija pagrįsta teiginiu, kad žodis – specifinis kalbos ženklas, turintis tokius požymius:

- 1) dvipusę prigimtį, t. y. formą ir turinį, tarp kurių nusistovėjęs pastovus viso kalbančiųjų kolektyvo suvokiamas ryšys;
- 2) tikrovės reiškinių pavadinimą ir identifikaciją – kaip pagrindinę savo funkciją;
- 3) jo reikšmė visiškai atskeidžiama tik santykyje su kitais leksinės sistemos nariais, t. y. kitais žodžiais.

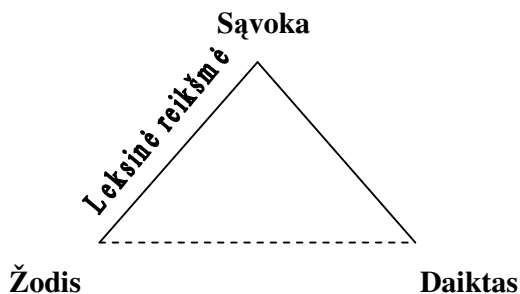
Semasiologinė koncepcija skiria du aspektus: čia kalbama apie kognityvinę ir struktūrinę reikšmes. Kognityvinė žodžio reikšmė suvokiama žodžiu komunikuojama visuomenės visuotinai aprobuota informacija apie tikrovės dalykus. O kadangi žodžio reikšmė gali būti nagrinėjama ne tik jos santykio su tikrove ir žmogaus veiklos aspektu, bet ir kaip leksinės semantinės sistemos narys, atsiranda būtinybė skirti ir struktūrinę reikšmę – semantinių požymių, išryškėjančių iš žodžių tarpusavio santykių, visumą.

Daugelis mokslininkų bando aprėpti visas reikšmės teorijas, ieškoti jose sąlyčio taškų arba sintezuoti geriausius jų pasiekimus, bet iki šiol nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu.

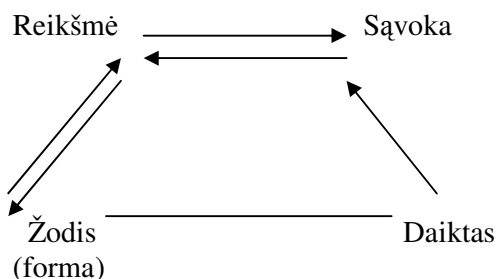
Tai, kad nėra teoriškai pagrįsto leksinės žodžio reikšmės supratimo, dažnai yra nepakankamai griežtų ir nuoseklių žodynų definicijų priežastis.

A. Gudavičius teigia, kad žodžio reikšmės apibūdinimas žodyne yra vienas iš svarbiausių žodžio aprašymo aspektų ir kartu viena iš sudėtingiausių leksikografijos problemų ir žodžio leksine reikšme laiko kognityvinės sąvokos santrumpą, „turinčią ryškiausias, bet nebūtinai esminės sąvokos ypatybes, daugmaž vienodai suvokiamas visų ta kalba kalbančiųjų visuomenės narių“ (Gudavičius 1999, 25). Be to, jis mano, kad leksinės reikšmės ir sąvokos santykio klausimas yra labai svarbus ne tik kalbotyrai, bet ir taikomojo pobūdžio darbuose – vertimo teorijoje ir kt. Anot Gudavičiaus, „leksinė reikšmė egzistuoja tik sąmonėje ir yra jos turinio elementas“, o žmonės bendravimo procese ne perduoda savo minčių (kaip dažnai yra teigiama), o tik sužadina jas kitame žmoguje arba savyje, „indikuoja tas pačias ar panašias reikšmes, sužadina analogiškus informacinius procesus dviejuose sąmonėse“ (Nikitin 1988, 16).

Denotacinis požiūris į reikšmės prigimtį, t. y. jos kaip santykio tarp ženklų ir denotato supratimas būdingas kryptininkams, kurios pradininkais galime laikyti Č. Ogdeną ir I. Ričardą. Paprastai leksine reikšme vadinamas santykis tarp žodžio, tuo žodžiu vadinamo daikto ir jį apibendrinančios sąvokos. Tą pažymi Ogdeno-Ričardo trikampis.

A. Gudavičius teigia, kad „reikšmės kaip <....> sąvokos minimalaus aktualizacijos laipsnio pripažinimas“ šią schemą išplečia iki trapecijos, įvesdamas žodžio reikšmę, kuri kartais gali turėti elementų, neįeinančių į sąvoką, pvz. vertinimas, konotacinės reikšmės.

Kaip teigia A. Gudavičius, „sąvoka, kaip pažinimo rezultatas, yra visuma žinių apie tam tikrą daiktą ar reiškinių, todėl kiekvieno žmogaus atitinkamos sąvokos turinys gali labai skirtis priklausomai nuo gyvenimo patirties, išsilavinimo, amžiaus ir kitų aplinkybių“, kai tuo tarpu „reikšmėje yra tik tokių požymių minimumas, kuris daugiau ar mažiau bendras visiems ta kalba kalbantiems“, į ją žiūrime, kaip į „supaprastintą elementarią sąvoką, turinčią tik pačius ryškiausius, į akis krintančius požymius“ (Gudavičius 1994, 11).

Įvairios leksinės reikšmės koncepcijos įvairiai samprotauja apie jos santykį su sąvoka. Atsižvelgiant į mūsų darbo pobūdį, mums svarbu, kaip ši problema traktuojama praktinėje leksikografijoje, šioje srityje leksinė reikšmė paprastai suvokiama kaip tam tikra kalbinė sąvoka, sąmonės reiškinys, kuriame atsispindi žodžių pavadinti tikrovės daiktai, reiškiniai ir santykiai. Kadangi sąvoka yra pagrindinis tikrovės pažinimo rezultatas ir mąstymo priemonė, todėl leksikografijoje, kaip ir bendrai kalbotyroje, iškyla kalbinės sąvokos, t. y. leksinės reikšmės atskyrimo nuo kognityvinės sąvokos problema. Daugelyje įvairių metų lingvistų darbų siūloma leksinės reikšmės kaip supaprastintos kognityvinės sąvokos samprata. Pagal šią koncepciją leksinė reikšmė yra tam tikras kognityvinės sąvokos supaprastintas variantas, turintis ryškiausius, bet nebūtinai esminius sąvokos bruožus, daugmaž vienodai suvokiamus visų ta kalba kalbančiųjų visuomenės narių. Taigi svarbiausias ir sunkiausias leksikografų uždavinys – nustatyti, kokie kognityvinės sąvokos požymiai yra leksinės reikšmės požymiai.

Savo darbe į žodžio reikšmę žiūrėsime kaip į supaprastintą kognityvinės sąvokos variantą ir manysime, jog aiškinamasis žodynas žodžių definicijose turėtų pateikti ryškiausias tokios supaprastintos sąvokos bruožus.

1.2 Definicija ir jos tipai aiškinamuosiuose žodynuose

Definicija – tai leksinės reikšmės aiškinimas. Kadangi skiriasi leksinės reikšmės samprata, tai sunku pasakyti, kurie požymiai turi būti įtraukti į leksinės reikšmės aiškinimą. Žodyno autoriai turėtų aiškiau ir griežčiau apibrėžti pačią reikšmę ir jos definicijos principus.

A. Gudavičius, remdamasis kalbos kaip specifinės pasaulio konceptualizacijos samprata, išskiria tris aspektus, į kuriuos būtina atsižvelgti aiškinant žodžių reikšmes:

- 1) tautiškumo;
- 2) prototipiškumo;
- 3) antropocentiškumo (Gudavičius, http://www.lki.lt/php/files/Visos_tezes.pdf)

Definicijų tautiškumo aspektas gali būti suprantamas labai plačiai, t.y. sutapatinamas su reikšmių kaip specifinės pasaulio kategorizacijos rezultato aiškinimu apskritai.

Žodžio reikšmių tautinę specifiką lemia ir pavadinamo daikto ar reiškinių ryšiai su visu materialiuoju ir dvasiniu tautos gyvenimu, žodžio sužadamos emocijos ir vaizdiniai. Laikantis tautiškumo principo artimų žodžių (su kuo tauta gyveno ir gyvena) reikšmės turėtų turėti išsamesnes, platesnes definicijas negu svetimų kultūrų.

Šiuolaikinėje leksikografijoje siūloma remtis prototipų teorija. Prototipas – būdingas savo klasės daiktų ar reiškinių atstovas; tai „daiktas ar reiškinys, kuris kalbantiesiems atrodo tipiškiausias, pavyzdinis, normalus margoje panašių daiktų ar reiškinių grupėje“ (Gudavičius 2000, 59). Reikšmė konstruktas siejasi su prototipo sąvoka. Todėl, galima sakyti kad „reikšmė konstruktas ir yra tam tikros kategorijos prototipo atspindys“. Kadangi daiktų, reiškinių, situacijų paplitimas ir suvokimas atskirų tautų kultūrose gali skirtis, prototipai pasižymi etniniu savitumu, pvz.: baltos spalvos prototipas lietuviams yra sniegas, o kirgizams – medvilnė. Prototipo aprašymą ir siūloma laikyti jį pavadinančio žodžio reikšmės aiškinimu. Prototipiškumas remiasi tipiškumo, normos logika – ‚toks, koks paprastai būna‘ (Jakaitienė 2005, 83).

Taip suprantant prototipiškumą išnyksta priešprieša tarp invarianto ir prototipo, kuri kartais suprantama kaip pasirinkimas, ar definicijoje turi būti invariantiniai požymiai, ar nurodymas į prototipą.

Taigi prototipo aprašymą siūloma laikyti jį pavadinančio žodžio reikšmės aiškinimu.

Dar vienas reikšmės definicijos aspektas – antropocentrizmas – „reikšmės definicija turi būti orientuota į žmogų, ji turi susieti nurodomąjį konceptą su žmogumi, ypač jei tai jutimais suvokiamas daiktas ar reiškinys (Gudavičius 1999, 25).

Nors M. Nikitinas teigia, kad konkrečių reikšmių aiškinimas mažai vertingas dėl reikšmės variantiškumo ir jos turinio svyravimo, A. Gudavičius įsitikinęs, kad tai nėra taip reikšminga, jog „negalėtume pripažinti kaip tam tikrą kalbančios visuomenės susitarimo dalyką, kad realiai egzistuoja tas kognityvinės sąvokos minimalus semantinių požymių kompleksas, kurį ir laikytume reikšme“ (Gudavičius 1999, 27).

A. A. Ufimceva „definicinę analizę“ – žodyno definicijų naudojimą, kaip specialų leksinės semantikos aprašymo būdą – vadina pagrindine žodinių vienetų semantinės struktūros reprezentacijos priemone ir klausia, ką gi iš tiesų atspindi žodinė definicija: „žodžio reikšmę, prasmę (konceptą) ar patį materialios tikrovės objektą?“ (Ufimceva 1984, 134-135).

Pagrindine žodyninių apibūdinimo rūšimi A. A. Ufimceva laiko apibūdinimą per „artimiausią gimininę sąvoką ir rūšinį skirtumą“, nes tai kaip tik būdinga natūraliai žmogaus mąstymo logikai.

J. Kasares skyrė realinius ir nominalinius apibūdinimus. Anot jo, realiniai apibūdinimai, siekiantys atskleisti žymimo daikto ar reiškinio prigimtį, laikomi grynai moksliniais, nes juose būtina nurodyti artimiausią gimininę sąvoką ir skiriamąjį rūšinį bruožą (pvz., apibūdinant žmogų, būtina nurodyti gimininę sąvoką „gyvūnas“ ir rūšinį žmogaus skirtumą „mąstanti būtybė“).

Nominaliniuose apibūdinimuose giminės – rūšies skirtumai dažniausia nėra griežtai skiriami, juos pakeičia aprašomieji apibūdinimai pagal žymimo daikto ar reiškinio rezultatą ar tikslą.

Nominaliniai apibūdinimai tik paaiškina reikšmę, sugretindami ją su mums jau žinoma sąvoka ar supratimu (pvz., kumelė – arklio patelė) (Kasares 1950, 8).

E. G. Bendikisas vartoja „minimalios definicijos“ terminą, turėdamas galvoje „semantinių komponentų, būtinų ir pakankamų tam, kad atskirtume (paradigminiame plane) duotą reikšmę nuo visų kitų kalbos vienetų, išvardijimą“ (Bendikis 1983, 6).

M. Stubbsas, apžvelgdamas John Sinclair veikalą „The Languages of Definition: The Formalization of Dictionary Definitions for Natural Language Processing“, apie tai, kokia turėtų būti žodyno definicijos kalba, teigia, kad labai lengva kritikuoti idem per idem arba sudėtingesnes už patį žodį definicijas, taip pat tas, kurios perkrautos sudėtingomis nepažįstamomis santrumpomis, „itin glausta ir elipsine sintakse“, kartais žodžiais, kurie vargu ar sutinkami dar kur nors. Kaip tinkamo definicijų sudarymo būdo pavyzdį M. Stubbsas pateikia Cobuild serijos anglų kalbos aiškinamuosius žodynus, kurių definicijos – „pilni, normalia anglų kalba parašyti sakiniai“ (pvz.

žodis *network* ‚tinklas‘ aiškinamas taip: tinklas linijų, kelių, venų ar kitų ilgų plonų daiktų yra didelis tokių daiktų, kurie kerta vienas kitą ar susitinka daugelyje taškų, kiekis) (Stubbs 1998, 435).

M. Stubbsas įsitikinęs, kad tokiose definicijose, kur pirma dalis pateikia tipišką aiškinamojo žodyno vartoseną, o antra, aiškina jo reikšmę, perteikia didžiulį kiekį informacijos. Jis taip pat teigia, kad tradiciniai aiškinamieji žodynai su savo dirbtine definicijų kalba daug praranda, tuo tarpu kai Cobuild žodynai apibūdina žodžius taip, kaip žmonės natūraliai tai daro, t. y. pilnais sakiniais paprasta, nors ir ribota kalba. Tokio tipo definicijos parodo dažniausią žodžio vartoseną, jo tipinius argumentus, jungtis ir reikšmės sudėtį. Taigi pagrindinė definicijos struktūra susideda iš dviejų dalių:

1. Aiškinamojo žodžio vartosenos iliustracija pačioje definicijoje;
2. Žodžio reikšmės aiškinimas (Stubbs 1998, 435).

Anot A. A. Ufimcevos, reikia dar daug darbo ir pastangų aiškinantis ir sisteminant žodyno definicijų tipus, aprašymo modelius.

D. Tekorienė teigia, kad žodžius ir jų reikšmes galima apibūdinti įvairiai:

1. Aprašomuoju būdu arba perfrazavimu;
2. Sinonimais;
3. Apibūdinant daiktą, kurį žodis pažymi, t. y. enciklopedija;
4. Kryžminėmis nuorodomis (Tekorienė 1983, 57).

Autorė pabrėžia, kad semantizacijos būdo pasirinkimas priklauso nuo žodyno dydžio ir tikslų bei semantinių žodžių ypatybių, pvz. sinoniminis aiškinimo būdas dažniausiai taikomas apibūdinant būdvardžius ir veiksmažodžius, kai tuo tarpu enciklopedinė definicija dažniausiai aprašomi konkretūs daiktavardžiai ir terminai. Dažniausiai pasitaikantis definicijos tipas, anot D. Tekorienės, yra aprašomasis (Tekorienė 1983, 57).

DŽ-4 įvade autoriai gana detalai aptaria savo žodyno koncepciją ir žodžių definicijų tipus. Jame rašoma, kad sudarant žodyną buvo vartojami trys žodžių reikšmių aiškinimo būdai:

1. Apibrėžiamasis-aprašomasis; pvz.: smuikas – ‚muz. keturių stygų instrumentas, traukomas stryku‘;
2. Sinoniminis; pvz.: pypynė – ‚dūdelė, švilpynė‘;
3. Nuorodinis; pvz.: žaržolai – ‚žr. žvanguliai‘.

Pagrindinis žodžių reikšmių aiškinimo būdas – apibrėžiamasis-aprašomasis aiškinimas, kuriuo trumpai nurodomi būdingieji daiktų, reiškinių ir sąvokų požymiai, nesiekiant enciklopedinio tikslumo ar detalizacijos, kuri būdinga atskirų sričių specialiams terminų žodynams ir enciklopedijoms.

Tam tikrais atvejais žodžių reikšmės aiškinamos kitais tos pačios ar artimos reikšmės žodžiais – sinonimais. Vienais sinonimais paprastai aiškinami tarminiai, pasenę, iš kitų kalbų atėję žodžiai, įvairūs morfologiniai variantai, rečiau vartojami ir kiti panašūs žodžiai, turintys bendrinėje kalboje įprastesnių atitikmenų. Be to, sinonimai vartojami ir kaip pagalbinė aiškinamoji priemonė apibrėžiamajam-aprašomajam aiškinimui.

Kartais kaip pagalbinė aiškinamoji priemonė vartojami ir labiau semantiškai nutolę žodžiai arba antonimai.

Aiškinant tarminus, pasenusius, skolintinius ar įvairius išvestinius žodžius, dažnai vartojamas nuorodinis aiškinimas. Tokiu atveju žodžio reikšmė ne aiškinama, o tiesiog nurodoma į tokią pat kito žodžio reikšmę ar parodoma, iš kokio žodžio jis padarytas.

Ožegov žodyno įvadiniame straipsnyje N. J. Švedova teigia, kad sudarant pastarąjį, 21-ą žodyno leidimą, visi žodyno straipsniai buvo peržiūrėti ir tobulinami. Pirmiausia keitėsi žodžių aiškinimas – definicijas siekta padaryti kuo tikslesnes ir tuo pačiu trumpesnes.

Definicijų patobulinimui padėjo ir žodžių, priklausančių toms pačioms leksinėms-semantinėms grupėms, apibūdinimų lyginimas (suderinimas, būtiniais atvejais – suvienodinimas). Toks derinimas visada paremtas lyginamąja žodžio prasminės sandaros analize, daugeliu atvejų davė apčiuopiamų rezultatų, tačiau N. J. Švedova pažymi, kad dirbant su abėcėliniu žodynu rankiniu būdu, tokį derinimą atlikti iki galo galima tik remiantis semantiškai susisteminta kartoteka, apimančia visą žodyno medžiagą. Tokia kartoteka vieno tomo žodynas nesirėmė, todėl jame gali pasitaikyti įvairių neatitikimų. Šiuo metu vyksta darbas kuriant bendrus vienai leksinei-semantinei grupei priklausančių žodžių ir jų junginių aprašymo principus, po ko bus galima pasiekti visišką žodžių, reikalaujančių vienatipinio žodyninio aprašymo, suderinimą.

Šiame žodyne žodžių reikšmės aiškinamos apibrėžiamuoju-aprašomuoju būdu ir nuorodomis. Žodžių apibūdinimai trumpi, pakankami tam, kad suprastume žodį ir jo vartojimą, definicijose nesiekama pateikti informacijos visapusiškam susipažinimui su aprašomu daiktu ar reiškiniu.

Tais atvejais, kai žodžių reikšmės artimos arba tokios pat, apibūdinimas duodamas prie dažniau vartojamo ar reikšmingesnio tos grupės žodžio, o prie kitų rašoma nuoroda į tą žodį, prie kurio yra definicija. Nuorodos taip pat duodamos prie kai kurių retai vartojamų arba specialių terminų, taip pat kai žodis turi dvejopą tarimą ir rašybą, retą morfologinę kaitą ir pan.

Sinoniminis aiškinimas dažnai susilaukia kritikos dėl nepakankamo griežtumo ir nuoseklumo. Anot S. G. Berežano, aiškinant reikšmę sinoniminiu būdu, reikėtų laikytis tam tikrų taisyklių:

1. Pateikiami sinonimai turėtų būti semantiškai artimi tarpusavyje;
2. Sinonimai turėtų būti pateikiami tik po aiškinamojo teksto, kuris atskleidžia tiek aiškinamojo žodžio, tiek sinonimų reikšmę;
3. Nors vienas iš pateikiamų sinonimų turėtų turėti žodyne savo paaiškinimą, tam, kad nesusidarytų „sinoniminiai ratai“ be jokio aiškinimo (vadinasi, be to rato žodžių apibūdinimo) (Beržan 1988, 7).

Remiantis šiame skyriuje išdėstyta medžiaga, galima daryti prielaidą, jog aiškinant muzikos instrumentų teminės grupės žodžius, kaip ir bet kurios kitos konkrečių daiktavardžių teminės grupės dauguma definicijų turi būti apibrėžiamojo-aprašomojo tipo, o dviejų kitų tipų pavyzdžių neturi būti daug. Surinkta medžiaga tai patvirtina.

Norėdami išsiaiškinti, kokie definicijų tipai egzistuoja bei žinodami, kad kiekvieno žodyno sudarytojai turi savo aiškinamojo žodyno definicijos koncepciją, išstudijavome pasirinktų tyrimui žodynų įvadinis straipsnius.

Vokiečių kalbos aiškinamųjų žodynų tikslas suformuluotas taip - eiliam kalbos vartotojui (Durchschnittsprecher) suprantama kalba aiškinti žodžių reikšmes (Duden 2003, 10). Lietuvių kalbos žodynas DŽ-4 teigia: „kadangi žodynas yra aiškinamasis, jame pateikiamos žodžių reikšmės; <...> trumpai nurodomi būdingieji daiktų, reiškinių, sąvokų požymiai, nesiekiant enciklopedinio tikslumo ar detalizacijos“ (DŽ-4, p.XII). Rusų kalbos žodynas žodžio reikšmę atskleidžia trumpas apibūdinimas, pakankamas paties žodžio suvokimui ir jo vartojimui šiuolaikinėje kalboje (Ožegov 1999, 10). Iš čia aišku, jog iš žodyno bereikia tikėtis duomenų visapusiškam dalyko pažinimui.

Iš pateiktų citatų matyti, jog žodynų sudarytojai renkasi daugiaž vienodą žodžio reikšmės aiškinimo pobūdį, t.y. jie stengiasi išskirti visiems ta kalba kalbantiems bendrus, suprantamus daikto ar reiškinių požymius, nesiekia pateikti pilnos mokslinės sąvokos ir įvairiapusių duomenų apie tikrovės daiktą ar reiškinį, šią užduotį palikdami enciklopedijoms ir terminų žodynams.

1. 3 Leksinė reikšmė ir enciklopedinė definicija

Klausimais, kas turėtų būti atspindėta žodyno definicijoje ir kiek ji skiriasi nuo enciklopedinės žodžio definicijos, egzistuoja dvi priešingos nuomonės:

1. Žodžio reikšmę ir enciklopedinę definiciją būtina griežtai atskirti ir teoriniame ir praktiniame lygmenyje - aiškinamuosiuose žodynuose

turėtų atspindėti tik specifinę, „grynai kalbinę“ žodžio reikšmę. Visa kita turėtų būti enciklopediniuose žodynuose.

2. Žodžio reikšmė ir enciklopedinės žinios apie daiktą iš principo nesiskiria, o reikšmė čia – ženklų užtvirtinta ir visam kalbiniam kolektyvui žinoma informacija apie daiktą.

Antrąjį požiūrį remia E. K. Voišvilo, sakydamas, kad „nėra jokio principinio skirtumo tarp „kasdienių“ ir mokslinių sąvokų, lyginant jų formą. Skirtumas gali būti tik tikslumo ir atspindėjimo gilumo laipsnyje“ (Voišvilo 1967, 11).

I. A. Sterninas taip pat teigia, kad žodžio reikšmėje gali būti ir kai kurių netikslumų mokslo požiūriu (pvz. voras dažniausiai apibūdinamas kaip vabzdys, nors iš tikrųjų priklauso nariuotakojams), bet tai tik supaprastintas daikto atspindėjimas (voras panašus į kitus žmogaus dažnai sutinkamus vabzdžius), kuris reikalingas ir patogus kasdieniniame bendravime. Tokios semos nėra specifinės ar priešingos „mokslinėms“. I. A. Sterninas pagal tai, kiek žodyje „moksliško“ ir „buitiško“ skirsto juos į tris grupes:

1. Žodžiai, sudaryti iš buitinių semų, kurie žymi daiktus ar sąvokas, nesančius kokio nors mokslo tyrinėjimo objektu (kelmas, lazda, bala ir pan.);

2. Žodžiai, sudaryti iš mokslinių ir buitinių semų. Šiai grupei priklauso kūno dalių ir organų pavadinimai, gamtos reiškinių, mineralų ir pan. pavadinimai. Vartojant tokį žodį buityje, realizuojasi buitinės jo semos, vartojant jį moksliniame bendravime – specifinės semos.

3. Žodžiai, didžiausia dalimi sudaryti iš mokslinių, terminologinių semų. Ši grupė apjungia terminus – siauros specializacijos sąvokas ir daiktus, kurie nėra žinomi daugumai kalbančiųjų (fibriliacija, lipidai, kavitacija ir pan.).

Visų trijų žodžių tipų reikšmės, anot I. A. Sternino, išreiškia tam tikrą tikrovės atspindėjimą. Pirmos grupės žodžiai fiksuoja „nemokslinio“ pažinimo rezultatus, nes mokslinių žinių apie jais žymimus daiktus tiesiog nėra.

Antrosios grupės žodžiai apima ir derina tiek mokslinio, tiek ir „nemokslinio“ pažinimo rezultatus. Buitinės semos čia šliejasi su mokslinėmis ir rodo visuomenės daikto ar reiškinių pažinimo laipsnį. I. A. Sterninas nurodo žodžio reikšmės vystymosi tendenciją – „mažai žinomos mokslinės semos palaipsniui pereina į visiems žinomą grupę, tai plečia seminę sudėtį ir gilina žodžio reikšmę“ (Sternin 1982, 12-13).

Tą pačią tendenciją nurodo ir A. M. Kuznecovas, pažymėdamas, kad daugelis žodžių-terminų tampa vis labiau žinomi, ir vis daugiau kalbančiųjų sutapatina jų terminologines ir neterminologines reikšmes (Kuznecov 1984, 160).

Trečiosios grupės žodžiai atspindi mokslinio daikto, reiškinių ar proceso pažinimo rezultata, kurio siekia ne visi kalbantieji, o tik siaura žmonių grupė, t. y. tam tikros sferos mokslininkai ar specialistai. Tokie žodžiai dažnai yra nežinomi plačiai visuomenei ir jų reikšmėse nėra visiems žinomų semų (Sternin 1982, 13).

Taigi, anot I. A. Sternino, „atspindinčioji reikšmės koncepcija liudija apie tai, kad žodžio reikšmė yra tam tikra visiems žinoma informacija apie daiktą, pasiekta duotame visuomenės išsivystymo, daikto pažinimo etape. Daikto atspindėjimo rezultatas, atitinkantis konkrečias istorines sąlygas, kuriose yra duota visuomenė, užtvirtinamas ženklų kaip jo reikšmė“ (Sternin 1982, 13).

Hipotezė apie tai, kad skirtumas tarp žodžio reikšmės ir enciklopedinių žinių apie daiktą atsispindi principiniame skirtume tarp to paties žodžio apibūdinimo enciklopediniame ir aiškinamajame žodynuose, nepagrįsta. Praktiniai tyrimai rodo, kad esminių skirtumų juose nėra, tiesiog enciklopedinė definicija dažnai ilgesnė nei aiškinamojo žodyno ir joje detaliau nagrinėjama daiktinė apibūdinimo dalis. Iš tiesų, enciklopedinė definicija ir turėtų būti tas pagrindas aiškinamojo žodyno definicijai, kuri ir negali būti „grynai kalbinė“, kaip teigia kai kurie tyrinėtojai.

Leksikografijos praktika irgi neduoda pagrindo priešpastatyti enciklopedinę definiciją aiškinamojo žodyno apibūdinimui, kurie, pasak I. A. Sternino „yra vienuodžiai tiek savo struktūra, tiek turiniu, išskyrus tik apimtį ir detalizacijos laipsnį“ (Sternin 1982, 14). Enciklopedinė definicija parodo daiktą plačiu, tik specialistams žinomu planu, o aiškinamasis žodynas atspindi visiems suprantamą informaciją. Be to ir enciklopedijose yra gana trumpų apibūdinimų. Taigi esminis skirtumas tarp enciklopedinio ir aiškinamojo žodyno apibūdinimų - pateikiamų juose požymių „populiarumas“, t. y. kiek jie žinomi plačiai visuomenei.

A. Gudavičius irgi mano, kad definicijai svarbesnis buitinis tikrovės suvokimas, t. y. visiems ta kalba kalbantiems žinomos ir suprantamos semos. Lygiai taip pat ir daiktų ar reiškinių požymiai moksliniu požiūriu, anot A. Gudavičiaus, turėtų atsispindėti definicijoje tiek, kiek jie visuotinai žinomi kalbantiesiems, t. y. į aiškinamojo žodyno definiciją nereikėtų traukti lotyniškų ar kitų terminų (Gudavičius 1999, 27).

Su tuo, kad reikšmė yra žinios apie pasaulį, sutinka ir psicholingvistai. Anot A. R. Lurijos, „žodis ne tik pažymi daiktą, bet ir atlieka sudėtingą daikto analizės funkciją, perduoda patirtį, kuri susiformavo istorinio kartų vystymosi procese“.

Žodžio reikšmė apima daug semantinių požymių, kurie atspindi įvairias žymimo objekto puses. Tokie požymiai išskiriami kaip įvairių daikto pusių pažinimo įvairiose jo egzistavimo ir sąveikos su kitais daiktais sąlygose rezultatas. Visi šie požymiai įeina į žodžio reikšmę, nors dėl skirtingo jų statuso pačiame daikte jie įgyja nevienodą padėtį ir žodžio reikšmėje.

Taigi, pasak I. A. Sternino, "leksinė reikšmė nėra kažkoks ypatingas reiškinys, besiskiriantis nuo enciklopedinių žinių apie daiktą, o kaip tik yra pastarųjų dalis, bendrai žinoma kalbančiajam kolektyvui. Leksinė žodžio reikšmė, suprantama kaip ženklų užtvirtintas tikrovės atspindėjimas, yra suspaustos, koncentruotos, visiems konkrečiu visuomenės išsivystymo momentu suprantamos žinios apie nominacijos objektą". Norint rasti realią sisteminę žodžio reikšmę, reikia remtis žinių apie daiktą visuma, naudotis specialiais ir enciklopediniais leidiniais bei įvairiais metodais, ir tokiu būdu susidaryti tą visiems suprantamą "žinių apie objektą vidurkį", kuris ir bus leksinė žodžio reikšmė, kurią ir siekia atspindėti aiškinamieji žodynai (Sternin 1982, 16).

A. Gudavičius teigia, kad "minimalaus semantinių požymių komplekso nustatymas reikšmės definicijoje, atskyrimas to, kas priklauso reikšmei, o kas - mūsų žinioms apie tikrovę, ir yra pagrindinis ir bene sudėtingiausias dalykas konkrečioje reikšmės definicijoje" (Gudavičius 1999, 27).

Kartais sunku atskirti lingvistinio ir enciklopedinio žodyno informacijos rūšis, nes, pasak E. Jakaitienės (Jakaitienė 2005, 37), norint paaiškinti tam tikrą, ypač negirdėtų ar rečiau girdėtų žodžių reikšmes, prireikia pateikti nemažai enciklopedinių žinių. Apskritai atskirti, kur baigiasi lingvistinė informacija, o kur prasideda enciklopedinė, nėra taip paprasta ir labai priklauso nuo to, kokią leksinės reikšmės sampratą renkasi žodynininkas, kiek lingvistiniame žodyne reikia ar galima pateikti mokslinės informacijos.

A. Gudavičius (Gudavičius 2003, 78) leksinę reikšmę laiko tam tikra subjektyvia tikrovės segmento projekcija žmonių sąmonėje, šio segmento interpretacija, kuri skatina pateikti labai plačius reikšmės aiškinimus. Aiškinimai virsta smulkiu pačių daiktų klasės aprašymu, juose pateikiama daugybė pavadinamo dalyko požymių, kurie, anot Jakaitienės (Jakaitienė 2005, 37), faktiškai jau yra enciklopedinė definicija.

Taigi principinį skirtumą tarp sąvokų aiškinimų enciklopedijose ir aiškinamuosiuose žodynuose dažnai sunku įžiūrėti.

1.4 Žodynų definicijų trūkumai ir jų priežastys

Kaip jau pastebėjome mūsų darbo įvade, labai dažnai aiškinamieji žodynai pateikia skirtingas definicijas analogiškomis, vienai teminei grupei priklausančioms reikšmėms. Dar labiau tokie skirtumai išryškėja analizuojant ekvivalentiškas reikšmes skirtingų kalbų aiškinamuosiuose žodynuose.

Galime paminėti keletą skirtingo vieno tipo reikšmių aiškinimo priežasčių, kaip pavyzdžiui, "nepakankamai struktūralizuota leksinės reikšmės samprata ir leksikografinė

konceptija" (Gudavičius 1999, 28), neracionali žodynų sudarymo technika ir abėcėlinis redagavimas.

Didelė kiekvienos kalbos leksikos apimtis, semantinių grupių ir grupelių gausybė yra objektyvi priežastis, dėl ko aiškinamuosiuose žodynuose atsiranda trūkumų:

- 1) nevienodai aiškinamos vieno tipo leksinių vienetų reikšmės;
- 2) ydingai aiškinama sinonimais, todėl niveliuojami artimų sememų reikšmių skirtumai;
- 3) aiškinama žodžiais, kurie patys žodyne nepaaiškinami (Gudavičius 1997, 34).

Nevienodas to paties tipo faktų aprašymas – bene dažniausias aiškinamųjų žodynų semantinių duomenų trūkumas. Labai artimi susiję kalbančiųjų sąmonėje muzikos instrumentų pavadinimai: *akordeonas, armonika, altas, būgnas, fleita, gitara, smuikas*. Jų reikšmių aiškinimui DŽ-4 vartoja šešias semų grupes: platesnės klasės nurodymą ('instrumentas'), skiriamuosius požymius, išvaizdą ('sudarytas iš graižo, aptempto iš abiejų galų oda', 'keturių stygų'), rūšį ('styginis', 'klavišinis', 'mušamasis', 'pučiamasis'), toną ('aukšto tono'), dydį ('kiek didesnis už smuiką'), garso išgavimo būdą ('traukomas stryku'), tačiau nuoseklumo nėra. Išvaizdos sema nepažymėta žodžių *fleita, gitara, altas, armonika, akordeonas* reikšmėse, dydžio sema nurodyta tik prie *alto*, tono sema tik prie *alto* ir *fleitos*, o garso išgavimo sema žymima tik prie *smuiko*. Terminologinė nuoroda *muz.* žymima prie *fleitos gitaros, smuiko, armonikos, akordeono*.

Pasak E. Jakaitienės (Jakaitienė 2005, 100), „norint išvengti tokio tipo klaidų, žodyno tekstą reikėtų rašyti ne žvelgiant į žodžius ištiesai alfabetiškai, o visą laiką neišleidžiant iš akių aprašomųjų žodžių priklausymo tam tikrai sistemos daliai, kitaip sakant, skiriant leksiką leksinėmis ar darybinėmis (taigi – sisteminėmis) grupėmis. Padaryti tai nėra lengva, nes iki šiol daugelis kalbų neturi aiškių ir griežtų leksikos grupavimo principų“.

Labai dažnas aiškinamųjų žodynų trūkumas yra kurio nors žodžio reikšmės aiškinimas sinonimu, o pastarojo reikšmės paaiškinimas nurodant pirmąjį žodį. Šitokiu atveju nepaaiškėja nei ką reiškia abu žodžiai, nei ar skiriasi ir kuo skiriasi jų reikšmės. Pasitaiko, kad artimos reikšmės žodžiai aiškinami vieni kitais, pvz.: pypynė – „dūdelė, švilpynė“, švilpynė – „švilpiamoji dūdelė“, skambalai – „žvangalai“, žvangalai – „žvanguliai“.

Dar vienas reikšmių aiškinimo trūkumas – reikšmės aiškinamos tokiais žodžiais, kurie patys žodyne nepaaiškinami. Pavyzdžiui, cypynė – „dūdelė“, o dūdelė – nėra. Blogai, kai reikšmę atskleidžia vienintelis nepaaiškintas žodis.

S. G. Berežanas teigia, kad "toks žodyno dalinimas (abėcėlinis) parodo vien tik išorinę leksinės kalbos medžiagos organizaciją, o tai moksliniu požiūriu visiškai nepasiteisina. Toks skirstymas negali užtikrinti reikiamos leksikos aiškinimo unifikacijos, netgi turint išsamias žodyno sudarymo instrukcijas. Žodžių pateikimas abėcėlės tvarka turėtų būti galutinis darbo etapas, nes tai svarbu tik praktiniam naudojimosi žodynu patogumui" (Berežan 1988, 53).

A. M. Babkinas mano, kad dėl abėcėlinio žodyno sudarymo būdo atsiranda "nepakankama artimos, bet ne tapačios reikšmės žodžių diferenciacija bei nepateisinama reikšmių formulavimo įvairovė. Be to, visiškas aiškinimo unifikacijos nebuvimas" (Babkin 1971, 54).

Daug dėmesio šiai problemai skiria ir N. J. Švedova, kuri mano, kad sudarinėjant žodyną abėcėline tvarka jo sudarytojas ar redaktorius neturi jokios galimybės tokią unifikaciją pasiekti: "ilgo daugiaetapinio darbo metu žodis *pusryčiai*(завтрак) jau seniai praėjo, o prie žodžio *vakarienė*(ужин) jis prieis dar negreitai; kol kas jis detaliam nagrinėja žodžio *pietūs* (обед) semantinę struktūrą" (Švedova 1981, 54). Anot S. G. Berežano neatitikimai čia dar labiau padidėja, jei žodyną sudarinėja ne vienas autorius, o atskiras "abėcėlines" dalis redaguoja skirtingi redaktoriai.

1.5 Leksikos skirstymo į temines grupes reikšmė žodyno definicijų nuoseklumui

Norint išvengti tokių trūkumų, N. J. Švedova siūlo leksikografams dirbti ne su abėcėliniu žodžių sąrašu, o su tam tikromis leksinėmis žodžių grupėmis. Tik taip galėsime pasiekti optimalų aiškinimo vienatipiškumą ir nuoseklumą.

D. N. Šmeliovas teigia, kad "norint apibrėžti žodžio reikšmę, nepakanka nurodyti daiktą ar reiškinių kurį šis žodis pažymi. Tam būtina išsiaiškinti, kaip duota reikšmė susijusi su kažkokiomis kitomis reikšmėmis". Anot jo, leksinės žodžių reikšmės labai priklauso nuo žodžiais žymimų tikrovės daiktų ir reiškinių prigimties; atspindėdami vienas ar kitas "tikrovės atkarpas", žodžiai yra susiję tarpusavyje, kaip ir jų atspindimi daiktai. "Dėka tokių nekalbinių ryšių, jie jungiasi į temines grupes" (Šmeliov 1973, 12-13).

Pagal S. G. Berežaną (Berežan 1988, 55-56), egzistuoja trys žodžių grupavimo ir jų jungimo į tam tikras leksines visumas būdai:

- 1) leksikos dalinimas semantiniiais laukais;
- 2) vienos kalbos dalies žodžių skaidymas į temines grupes (pvz. gyvūnų, augalų, namų apyvokos daiktų, rūbų ir kt. pavadinimų);

3) žodžių suskirstymas į leksines-semantines grupes, jungiančias leksemas su bendromis kalbinėmis charakteristikomis (darybinėmis, morfologinėmis, derinimo).

S. G. Berežanas teigia, kad "definicijų unifikacijos tikslams tinkamiausias yra antro ir trečio tipo grupavimas, nes pirmiausia reikia vienos kalbos dalies žodžių grupėje išskirti temines grupes ir pogrupius, o vėliau jų viduje išskirti leksines-semantines žodžių grupes" (Berežan 1988, 56). Autorius įsitikinęs, kad tik tokia klasifikacija leidžia išskirti vienatipines grupes ir mikrosistemas ir tuo pačiu pamatyti kalbos leksinių vienetų reikšmių visumą grupėse, būtinoje aiškinamojo žodyno definicijų sutvarkymui ir unifikacijai.

A. N. Tichonovas, kalbėdamas apie aiškinamųjų lizdinių žodynų sudarymą, teigia, kad sugrupavus žodžius pagal kalbos dalis, o paskui į temines grupes, reikia sukurti unifikuotas aiškinimo formules kiekvienai teminei žodžių grupei (pvz. daiktavardžių grupėje baldų, statinių, augalų, gyvūnų, rūbų ir pan. pavadinimams). "Žodžių definicijų tobulinimas, aiškinimo formulių unifikacija turi būti vykdoma griežtai laikantis jų vienodumo kiekvienos teminės žodžių grupės ribose" (Tichonov 1984, 198-199).

1.6 Definicijų unifikacijos būtinybė ir galimybės

Taigi akivaizdu, kad žodžių skirstymas į temines grupes prieš aprašant jų reikšmes yra naudingas ir tikslingas. Deja, ne visada ir ne visą leksiką galime griežtai ir tvarkingai suklasifikuoti. Anot S.G.Berežano, tokį skirstymą apsunkina ir tai, kad iš tikrųjų klasifikuojame ne pačius žodžius, o jų reikšmes, nes "sisteminiai kalbos ryšiai realizuojasi atskirų žodžio reikšmių lygmenyje" (Berežan 1988, 57). Tik po to reikšmės turi būti jungiamos į žodžius, kurie galutiniame etape dėliojami abėcėlės tvarka.

Kaip mes suprantame definicijos unifikaciją ir kaip ji turėtų būti atliekama? A. S. Belousova skiria dvejopą aiškinimo unifikaciją:

1. Pačios definicijos struktūros unifikacija, t. y. siekimas suvienodinti jos sudėtį ir komponentų nuoseklumą. Tokia unifikacija, be abejo, reikalinga.
2. Pačių žodinių formuluočių suvienodinimas, o čia ne visada galima reikalauti griežtumo ir vienodumo. Autorės nuomone, šioje sferoje galimi individualūs sprendimai, nukrypimai nuo definicijos etalono dėl individualių žodžio reikšmių ar stilistinių faktorių (Belousova 1988, 74).

A. S. Belousova teigia, kad žodyno definicijų unifikacijos problema - sudėtinga ir daugiaplanė. Anot jos, sprendžiant šią problemą, iškyla uždavinys išaiškinti visus, semantiškai artimų žodžių leksikografinėse kvalifikacijose egzistuojančius nesutapimus ir nustatyti jų priežastis,

rasti būdus tokiems nesutapimams pašalinti, taip pat išskirti tuos atvejus, kai tokie nesutapimai yra dėsningi ir negali būti šalinami. Autorė mano, kad žodynų kritikai dažnai pelno lengvą duoną, laisvai pasirinkdami aiškiausias žodžių grupes ir nurodydami definicijų neatitikimus, bet kartais jie nekreipia dėmesio į tai, kad daugeliu atvejų tokių neatitikimų negalima pašalinti ir prievartinė unifikacija nuskurdintų definiciją.

A. S. Belousovos manymu, tai gali vykti ir dėl grynai kalbinių, ir dėl ekstralingvistinių priežasčių, be to, definicijų unifikacijos galimybės priklauso ir nuo žodyno tipo: aiškinamųjų - darybinių ar specialių semantinių žodynų, kurie skirti atspindėti tam tikrus sisteminius kalbos ryšius, definicijos gali būti griežčiau unifikuojamos, tačiau aiškinamieji žodynai yra skirti ne tik kalbininkams, bet ir eiliniam skaitytojui, kuriam svarbesnė ne lingvistinė, o informacinė žodyno vertė. Tokia informacija suteikiama įvedant į definiciją papildomų elementų, dėl kurių aiškinamoji formulė gali kisti. Šiuo atveju griežta unifikacija nuskurdintų definiciją, todėl jos taikyti nevertėtų (Belousova 1988, 74).

Taigi aiškinamojo žodyno problemoms paskirta nemažai darbų, kuriais ir remsimės šiame tyrime. Mes nekėlėme sau tikslo griežtai suvienodinti visas tirtas definicijas ar sukritikuoti nagrinėtus žodynus, o greičiau norėjome patyrinėti šią įvairiapusę problemą, remdamiesi konkrečia visiems prieinama medžiaga, galbūt įtraukti kolegas į įdomią diskusiją bei išreikšti savo nuomonę mums rūpimu klausimu.

2. MUZIKOS INSTRUMENTŲ TEMINĖS GRUPĖS DEFINICIJOS

2.1. Žodynų definicijų struktūrinė semantinė analizė

Remdamiesi išanalizuotais teoriniais šaltiniais, pabandėme panagrinėti mūsų surinktą medžiagą, t.y. muzikos instrumentų aiškinimo būdus ir specifiką vokiečių, rusų ir lietuvių kalbų aiškinamuosiuose žodynuose, nustatyti semantinę definicijų struktūrą, dėsningumus, neatitikimus, sudaryti definicijų aiškinimo formules, nuosekliau aprašyti reikšmes, suvienodinti jų struktūrą. Norime pažymėti, kad tiek žodžių skirstymas teminėmis grupėmis, tiek ir mūsų siūlomos reikšmių aiškinimo formulės – sąlyginės, turint omenyje anksčiau minėtus faktorius.

Mūsų tyrimo medžiagą sudaro 217 muzikos instrumentų pavadinimų definicijos, kurias išskirdami ir nusistatydami sąlygines teminės grupės ribas, rėmėmės muzikos instrumento apibūdinimais DŽ-4, Ожегов ir Duden aiškinamuosiuose žodynuose. Į muzikos instrumentų teminę grupę išrinkome žodžius, ‘žyminčius specialų prietaisą, kuriuo išgaunami muzikos garsai, atliekami muzikos kūriniai’. Teminės grupės ribos nėra aiškios. Vieno žodyno muzikos pavadinimo definicijose matyti, kad tai muzikos instrumentas, o kito – sunku tai išvelgti. Pvz.: varpas – ‘kriaušės pavidalo gaubtas su šerdimi skambinti’ (DŽ-4); колокол – ‘ударный музыкальный набор колоколов разной величины’ (Ожегов). Mūsų tyrimo medžiagą sudaro tų muzikos instrumentų pavadinimų definicijos, iš kurių akivaizdžiai galima pastebėti, kad tai muzikos instrumentas. Surinktos definicijos pasiskirstė taip:

	Muzikos instrumentų pavadinimai	
	Skaičius	%
Lietuvių kalba (DŽ-4)	81	37
Rusų kalba (Ожегов)	50	23
Vokiečių kalba (Duden)	86	40
Suma	217	100

Matome, kad definicijų skaičius skirtingų kalbų žodynuose pasiskirstė daugmaž vienodai. Šiek tiek daugiau muzikos instrumentų pavadinimų rasta DŽ-4 ir Duden, kur pasitaiko daugiau sinonimiškų muzikos instrumentų pavadinimų, pvz., žaržolai, žvangalai; skambalai, žvangalai; vargonėliai, lūpinė armonikėlė; tūtlis, tututis; Gambe, Kniegeige; Klapper, Rassel.

Norėdami nustatyti definicijų tipus ir struktūrą, visus mūsų surinktus pavyzdžius pabandėme suskirstyti į smulkesnius teminius pogrupius, turėdami galvoje, kad toks dalinimas yra tik sąlyginis, nes vieną žodį galima priskirti kelioms teminėms grupėms. Mes išskyrėme tokius muzikos instrumentų pavadinimų teminius pogrupius (teminiai pogrupiai išskirti pagal paplitimo dažnį ir išskiriant atskira grupe liaudies instrumentus; skliausteliuose nurodytas surinktų definicijų pavyzdžių skaičius):

1. Paplitę muzikos instrumentai – liet. k. (20), rus. k. (21), vok. k. (23), pvz. būgnas - барабан – Trommel, akordeonas – аккордеон – Akkordeon, gitara – гитаре – Gitare ir kt.

2. Reti muzikos instrumentai – liet. k. (26), rus. k. (18), vok. (48), pvz. fisharmonija - фисгармония – Harmonium, rojalis – рояль, ksilofonas – Xylophon ir kt.

3. Liaudies muzikos instrumentai – liet. k. (35), rus. k. (11), vok. k. (15), pvz. birbynė – свирель – Schalmei, dzingulis – бубенец, terkšlė – трещотка – Ratsche ir kt.

Suskirstę surinktas definicijas pagal anksčiau minėtus definicijų tipus (apibrėžiamasis – aprašomasis, apibrėžiamasis – aprašomasis + sinoniminis, sinoniminis ir nuorodinis aprašymo būdai) gavome tokius rezultatus:

	Apibrėžiamasis - aprašomasis tipas (A)			Sinoniminis tipas (S)	Nuorodinis tipas (N)
	Apibrėžiamasis – aprašomasis (A)	A + sinoniminis (A + S)	A + nuorodinis (A+N)		
(DŽ-4)	64	2	1	11	3
(Ожегов)	47	2	-	-	1
(Duden)	69	8	-	9	-

Iš pateiktos lentelės aiškiai matyti, kad pagrindinis aiškinimo būdas – apibrėžiamasis – aprašomasis (180), kuris dominuoja visų trijų kalbų aiškinamuosiuose žodynuose. Apibrėžiamasis – aprašomasis su sinonimu kaip pagalbinė aiškinimo priemonė (12) aptiktas visuose trijuose žodynuose, dažniausias vokiškame (8), po du atvejus – lietuvių kalbos ir rusų kalbos žodynuose. Pateikiame keletą pavyzdžių:

Būgnas – ‘mušamasis instrumentas, sudarytas iš graižo, aptemto iš abiejų galų oda‘ (A);

Барабан – ‘ударный мембранный музыкальный инструмент в виде цилиндра сверху и снизу обтянутого кожей‘ (A);

Trommel – ‘Schlaginstrument, bei dem über eine zylindrische Zarge aus Holz od. Metall an beiden Öffnungen ein [Kalb] fell gespannt ist u. auf dem mit Trommelstöchen ein dumpfer Ton unbestimmter Höhe erzeugt wird‘ (A);

Birbynė – ‘pučiamasis lietuvių liaudies instrumentas, dūdelė, švilpynė‘ (A+S);

Geige – ‘hell klingendes Streichinstrument mit vier in Quinten gestimmten Saiten; Violine‘ (A+S);

Дуда – ‘духовой музыкальный инструмент, волынка‘ (A+S).

Sinoniminis tipas dažniausiai sutinkamas lietuviškame žodyne (11), o devyni atvejai – vokiečių kalbos žodyne ir nė vieno šio tipo pavyzdžio neaptikta rusų kalbos žodyne:

Švilpynė – ‘švilpiamoji dūdelė‘ (S);

Пупyně – ‘dūdelė, švilpynė‘ (S);

Супyně – ‘dūdelė‘ (S);

Tarškynė – ‘terkšlė, tarškalas‘ (S);

Skambalai – ‘žvangalai‘ (S);

Тымпанон – ‘Hackbrett‘ (S);

Тыпанум – ‘kleine Pauke‘ (S);

Zupfgeige – ‘Gitarre‘;

Schifferklavier – ‘Akkordeon‘.

Nuorodinis aiškinimas nepopuliarus nei viename iš trijų nagrinėtų žodynų, aptikti tik 3 atvejai lietuvių kalbos ir vienas rusų kalbos aiškinamuosiuose žodynuose:

Žaržolai – ‘žr. žvanguliai‘ (N);

Žaržalas – ‘žr. žvanguliai‘ (N);

Tūtlys - ‘žr. tututis‘ (N);

Гармонь - ‘то же, что гармоника‘ (N).

Apibrėžiamasis – aprašomasis su nuorodiniu aiškinimu aptiktas tik lietuvių kalbos aiškinamajame žodyne:

Vamzdis – ‘pučiamasis instrumentas, žr. trimitas‘ (A+N).

Antrajame mūsų darbo etape panagrinėsime pasirinktos teminės grupės ir pogrupių definicijų sudėtį ir struktūrą, jų nuoseklumus bei trūkumus kiekviename iš trijų aiškinamųjų žodynų, palyginsime juos tarpusavyje, bandydami nustatyti bendrus reikšmių aiškinimo bruožus bei skirtumus.

1. Paplitę muzikos instrumentai

Peržiūrėjus šios grupės pavyzdžius, nustatėme, kad aiškinamieji žodynai vartoja 9 semų grupes:

1. Platesnės klasės nurodymas – hiperonimas (‘instrumentas‘, ‘muzikos instrumentas‘, ‘музыкальный инструмент‘, ‘Musikinstrument‘, ‘Instrument‘), kuri teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
2. Skiriamieji požymiai, išvaizda, struktūra, pavidalas (‘su pedalais‘, ‘в виде трубы‘, ‘mit U-förmig geknickten Röhre, Grifflöchern und Klappen‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
3. Rūšis (‘ pučiamasis‘, ‘Zupfinstrument‘, ‘ударный‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
4. Instrumento tembras, tonas, registras, skambėjimas (‘aukšto tono‘, ‘Ton in der Tiefe voll ist‘, ‘наиболее низкого регистра‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
5. Medžiaga, iš kurios instrumentas pagamintas (‘medinis‘, ‘медный‘, ‘aus Holz‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
6. Instrumento dydis (‘didelis‘, ‘самый большой по размеру‘, ‘großes‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
7. Garso išgavimo būdai (‘Metallscheiben, die gegeneinander geschlagen werden‘), teikia Duden;
8. Paskirtis (‘bes. des Jazz. u. der Unterhaltungsmusik‘), teikia Duden;

9. Laikymo būdas ('auf einen Stachel gestützt, zwischen den Knien gehalten wird'), teikia Duden.

DŽ-4 išskyrė 20 tokių muzikos instrumentų pavadinimų: *akordeonas, altas, arfa, armonika, būgnas, būgnelis, dūda, fagotas, fleita, fortepijonas, gitara, klarnetas, kontrabosas, pianinas, saksofonas, smuikas, trimitas, vamzdis, vargonai, violončelė*.

Visi šios grupės žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 17 (85%) jų apibūdinami žodžiu 'instrumentas', 2 (10%) – siauresniu hiperonimu: *būgnelis* – 'būgnas', *pianinas* – 'fortepijonas'; 1 (5%) hiperonimu – 'muzikos instrumentas':

Arfa – 'muz. didelis trikampis styginis muzikos instrumentas';

Pianinas - 'muz. fortepijonas su statmenai įtemtomis stygomis';

Armonika - 'muz. dumplinis mygtukinis instrumentas';

Dūda - 'muz. pučiamasis vamzdinis instrumentas';

Altas - 'styginis muzikos instrumentas, kiek didesnis už smuiką ir žemesnio skambesio'.

16 definicijų pradedamos santrumpomis *muz.* Pastaroji informacija, mūsų nuomone, labiau tiktų enciklopedijai, o ne aiškinamajam žodynui.

Nežiūrint į tai, kad visi šios grupės žodžiai turi vienokią ar kitokią platesnės klasės nuorodą, manome, kad aiškumo dėlei ji turėtų būti suvienodinta.

Iš Ожегов šiam muzikos instrumentų pogrupiui priskyre 21 pavadinimą: *аккордеон, альт, арфа, гармоника, гармонь, барабан, дуда, труба, фанот, флейта, фортепьяно, гитара, кларнет, контрабас, пианино, саксофон, скрипка, горн, туба, орган, виолончель*.

Visi šios grupės žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 19 (90%) jų apibūdinami žodžių junginiu 'музыкальный инструмент', 2 (10%) – siauresniu hiperonimu: *аккордеон* - 'разновидность, большой гармоники', *гармонь* - 'гармоника'.

Альт - 'музыкальный смычковый инструмент несколько больше скрипки';

Барабан – 'ударный мембранный музыкальный инструмент в виде цилиндра, сверху и снизу обтянутого кожей';

Акордеон – 'разновидность большой гармоники с клавиатурой фортепьянного типа для правой руки';

Гитара – ‘стуный щипковый музыкальный инструмент с деревянным корпусом – резанатором в форме восмерки’;

Пианино – ‘клавишный музыкальный инструмент со стоячим корпусом и вертикально натянутыми струнами, разновидность фортепьяно’.

Manome, kad prie akordeon ir harmonь puikiai tiktų hiperonimas ‘музыкальный инструмент’.

Iš Duden išrinktų pavyzdžių paplitusių muzikos instrumentų grupei priskyrėme 23 pavadinimus: *Akkordeon (akordeonas), Harfe (arfa), Harmonika (armonika), Trommel (būgnas), Trompete (dūda, trimitas), Fagott (fagotas), Flötte (fleita), Flügel (fortepijonas), Gitarre (gitara), Klarnete (klarnetas), Kontrabass (kontrabosas), Klavier (pianinas), Saksofon (saksofonas), Geige (smuikas), Orgel (vargonai), Violencello (violončelė), Handharmonika (armonika), Becken (lėkštės), Violine (smuikas), Bratsche (altas), Cello (violončelė), Zupfgeige (gitara), Schifferklavier (akordeonas).*

Visi žodžiai (100%) Duden turi platesnės klasės nuorodą – 4 iš jų apibūdinami kaip ‘Musikinstrument’, 1 – „Instrument“, 2 – siauresniu hiperonimu: *Akkoreon* – ‘Harmonikainstrument’, *Handharmonika* – ‘Harmonika’, 13 – sudurtiniu žodžiu: rūšis + instrumentas – ‘Zupfinstrument’ (gnaibomasis instrumentas), ‘Streichinstrument’ (styginis instrumentas), ‘Tasteninstrument’ (klavišinis instrumentas):

Harmonika – ‘Harmonika mit diatonisch, angeordneten Knöpfen (Knopftasten), bei der auf Druck u. Zug des Balges verschiedene Töne erklingen’;

Akkordeon – ‘bes. für Volks- u. Unterhaltungsmusik verwendetes Harmonikainstrument mit gleichem Ton bei Zug u. Druck’;

Klavier – ‘Musikinstrument mit Tasten zum Anschlagen der senkrecht zur Tastatur gespannten Saiten’;

Saksofon – ‘metallenes weich klingendes Blasinstrument mit klarinettenartigen Mundstück u. stark konisch geformtem Rohr, das in einen nach oben gebogenen Schalltrichter ausläuft’;

Geige – ‘hell klingendes Streichinstrument mit vier in Quinten gestimmten Saiten; Violine’;

Gitarre – ‘Zupfinstrument mit flachem [einer Acht ähnlichem] Körper u. breitem Hals mit sechs Saiten’.

Mūsų nuomone, galima būtų pasirinkti ir Duden vieningą hiperonimo raiškos būdą: arba konstrukciją „rūšis + instrumentas“, arba ‘Musikinstrument’.

Pastebėjome, kad visuose žodynuose gana nuosekliai pateikiamos platesnės klasės nuorodos. Hiperonimo semą, manome, galima būtų suvienodinti iki 'muzikos instrumentas', 'музыкальный инструмент', 'Musikinstrument'. Mūsų nuomone, platesnės klasės nuorodos semos būtinos apibendrinant paplitusių muzikos instrumentų teminės grupės žodžius ir kurios turėtų būti teikiamos prie visų pavadinimų. Semų pateikimo vienodumo atžvilgiu pirmauja Ожегов. Šiame žodyne net 90 % žodžių apibūdinami žodžių junginiu 'музыкальный инструмент'.

8 (40%) DŽ-4 pavadinimai turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdą, pavidalą, struktūrą (*būgnas, dūda, arfa, pianinas, smuikas, vargonai, saksofonas, violončelė*):

Būgnas - 'mušamasis instrumentas, sudarytas iš graižo, aptemto iš abiejų galų oda';

Dūda - 'muz. pučiamasis vamzdinis instrumentas ';

Arfa - 'muz. didelis trikampis styginis muzikos instrumentas ';

Pianinas - 'muz. fortepijonas su statmenai įtemptomis stygomis';

Violončelė - 'muz. didelis keturstygis smuiko pavidalo instrumentas (mažesnis už kontrabosą)';

Vargonai - 'muz. dumplinis pučiamasis klavišinis instrumentas su pedalais'.

Kai kurių instrumentų definicijų rūšies semose galima išžvelgti ir išvaizdos, struktūros semą:

Akordeonas - 'muz. dumplinis klavišinis ir mygtukinis instrumentas ';

Armonika - 'muz. dumplinis mygtukinis instrumentas ';

Fortepijonas - 'muz. klavišinis styginis instrumentas ';

Gitara - 'muz. toks styginis instrumentas '.

Pavartotas prie gitaros definicijos įvardis 'toks', bet nesužinome jokios informacijos iš jo.

Tačiau išvaizdos aprašymas nėra nuoseklus ir struktūriškai vienodas.

13 (62%) Ожегов muzikos instrumentų pavadinimų nurodyti skiriamieji požymiai, išvaizda, pavidalas, struktūra. Išvaizdos sema nurodyta prie šių pavadinimų: *аккордеон, арфа, гармоника, барабан, фагот, флейта, гитара, кларнет, пианино, скрипка, туба, орган, туба*:

Арфа – 'ципковый музыкальный инструмент в виде большой рамы с натянутыми внутри нее струнами';

Гармоника – ‘духовой язычковый музыкальный инструмент – подвижные меха с двумя дощечками, сабженными клавиатурой’;

Флейта - ‘деревянный духовой музыкальный инструмент высокого тона в виде прямой трубки с отверстиями и клапанами’;

Гитара – ‘стуный щипковый музыкальный инструмент с деревянным корпусом – резанатором в форме восмерки’;

Пианино – ‘клавишный музыкальный инструмент со стоячим корпусом и вертикально натянутыми струнами, разновидность фортепьяно’;

Туба - ‘медный духовой музыкальный инструмент самого низкого регистра – сильно изогнутая труба с соединяющимися цилиндрическими и коническими трубками’.

Net prie 7 definicijų išvaizdai nusakyti pavartoti žodžiai: в виде, разновидность, в форме.

16 (70%) Duden pavadinimų turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdą, struktūrą, tačiau tai nenuosekliai aprašyta ir nelaikomasi sisteminguo:

Harfe – ‘großes, etwa dreieckiges Saiteninstrument mit senkrecht gespannten Saiten, die mit beiden Händen gezupft werden’;

Becken – ‘aus zwei tellerförmigen Metallscheiben, die gegeneinander geschlagen werden, bestehendes Musikinstrument (bes. des Jazz. u. der Unterhaltungsmusik)’;

Trommel – ‘Schlaginstrument, bei dem über eine zylindrische Zarge aus Holz od. Metall an beiden Öffnungen ein [Kalb] fell gespannt ist u. auf dem mit Trommelstöcken ein dumpfter Ton unbestimmter Höhe erzeugt wird’;

Orgel – ‘sehr großes Tasteninstrument mit mehreren Manualen, einem Pedal u. verschieden großen Pfeifen, die Registern zugeordnet sind, die die verschiedensten Klangfarben erzeugen können’;

Violoncello – ‘viersaitiges, eine Oktave tiefer als die Bratsche gestimmtes Tenor – Bass – Instrument, das beim Spielen, auf einen Stachel gestützt, zwischen den Knien gehalten wird’.

Saksofon – ‘metallenes weich klingendes Blasinstrument mit klarinettenartigen Mundstück u. stark konisch geformtem Rohr, das in einen nach oben gebogenen Schalltrichter ausläuft’;

Flöte – ‘rohrförmiges Blasinstrument aus Holz od. Metall, dessen Tonlöcher mit Klappen od. den Fingern geschlossen werden’;

Flügel – ‘grosses, dem Klavier ähnliches Musikinstrument aus drei Beinen mit relativ flachem, an die Form eines Vogelflügels erinnerndem Resonanzkörper, dessen Deckel Hachgestellt werden kann u. in dem die Saiten waagrecht in Richtung der Tasten gespannt sind‘;

Gitarre – ‘Zupfinstrument mit flachem [einer Acht ähnlichem] Körper u. breitem Hals mit sechs Saiten‘.

Palyginus visus tris žodynus pagal išvaizdos, sandaros semą, galima teigti, pagal šios semos dažnį pirmuoja Duden (70 %). DŽ-4 dvigubai rečiau žymi išvaizdos, sandaros semą (40%). Ожегов lenkia DŽ-4 šios semos dažnumu, tačiau atsilieka nuo Duden (70 %).

18 (90%) DŽ-4 pavadinimų turi nurodytą rūšies semą – 16 atvejų ji nuosekliai išreikšta įvardžiutinio būdvardžio vardininku, 1 – konstrukcija „skaitvardis + daiktavardžio vardininkas“, 1 – sudurtiniu būdvardžiu:

Saksofonas - ‘muz. metalinis riestas pučiamasis instrumentas ‘;

Kontrabosas - ‘muz. styginis žemiausiojo tono instrumentas ‘;

Būgnas - ‘mušamasis instrumentas, sudarytas iš graižo, aptemto iš abiejų galų oda‘;

Violončelė - ‘muz. didelis keturstygis smuiko pavidalo instrumentas (mažesnis už kontrabosą)‘;

Smuikas - ‘muz. keturių stygų instrumentas, traukiamas stryku ‘;

Akordeonas - ‘muz. dumplinis klavišinis ir mygtukinis instrumentas ‘.

Daugiausia DŽ-4 atvejų, kur rūšies sema išreikšta įvardžiutinio būdvardžio vardininku. Tad manome, kad šis raiškos būdas tiktų visose definicijose.

20 (95%) Ожегов pavadinimų turi rūšies semą, reiškiamą būdvardžio vardininku ir (1 iš jų) - konstrukcija „с клавиатурой“:

Акордеон – ‘разновидность большой гармоники с клавиатурой фортепьянного типа для правой руки‘;

Орган – ‘клавишный духовой музыкальный инструмент, состоящий из труб в которые нагнетается воздух‘;

Контрабас – ‘самый большой по размеру стунный смычковый музыкальный инструмент наиболее низкого регистра‘;

Саксофон - ‘медный духовой мундштучный музыкальный инструмент, по тембу близкий к кларнету‘;

Флейта - ‘деревянный духовой музыкальный инструмент высокого тона в виде прямой трубки с отверстиями и клапанами‘.

Prie akordeon definicijos esančią konstrukciją „с клавиатурой“ būtų galima paversti „клавишный“ ir suvienodinti su kitose definicijose esančiomis semomis.

17 Duden pavadinimų (74%) turi rūšies nuorodą, 13 atvejų išreikštą sudurtiniu žodžiu: rūšis + instrumentas; 1 – daiktavardžiu, 2 – konstrukcija – „mit + daiktavardis“; 1 - būdvardžiu:

Klavier - ‘Musikinstrument mit Tasten zum Anschlagen der senkrecht zur Tastatur gespannten Saiten‘;

Violoncello – ‘viersaitiges, eine Oktave tiefer als die Bratsche gestimmtes Tenor – Bass – Instrument, das beim Spielen, auf einen Stachel gestützt, zwischen den Knien gehalten wird‘;

Flügel – ‘großes, dem Klavier ähnliches Musikinstrument aus drei Beinen mit relativ flachem, an die Form eines Vogelflügels erinnerndem Resonanzkörper, dessen Deckel hochgestellt werden kann u. in dem die Saiten waagrecht in Richtung der Tasten gespannt sind‘;

Handharmonika – ‘Harmonika mit diatonisch angeordneten Knöpfen (Knoftasten), bei der Druck u. Zug des Balges verschiedene Töne erklingen‘;

Orgel – ‘sehr großes Tasteninstrument mit mehreren Manualen, einem Pedal u. verschieden großen Pfeifen, die Registern zugeordnet sind, die die verschiedensten Klangfarben erzeugen können‘;

Harfe – ‘großes, etwa dreieckiges Saiteninstrument mit senkrecht gespannten Saiten, die mit beiden Händen gezupft werden‘.

Manome, kad rūšies semą galima būtų unifikuoti, pasirenkant vieningą raiškos būdą: arba konstrukciją „rūšis + instrumentas“, arba būdvardžiu išreikštą semą.

Rūšies sema beveik nuosekliai nurodyta visuose žodynuose. Šios semos dažnumu ir raiškos vienodumu pirmąjį Ожегов. Manome, kad ši sema galėtų būti pateikta prie visų definicijų.

5 (25%) DŽ-4 pavadinimai turi nurodytą tono, tembro ar skambėjimo semą;

Altas - ‘styginis muzikos instrumentas, kiek didesnis už smuiką ir žemesnio skambesio‘ ;

Fagotas - ‘muz. žemo tono medinis pučiamasis instrumentas ‘;

Fleita - ‘muz. aukšto tono medinis pučiamasis instrumentas ‘;

Kontrabosas - ‘muz. styginis žemiausiojo tono instrumentas‘;

Trinitas - 'muz. pučiamasis instrumentas, turintis skardų tembra'.

9 (43%) Ожегов pavadinimai turi nurodytą tono, tembro ar registro skambėjimoumą:

Труба – 'медный мундштучный духовой музыкальный инструмент, сильного, звучного тембра';

Фагот - 'деревянный духовой музыкальный инструмент низкого тембра в виде длинной слегка, расширяющийся трубы';

Флейта - 'деревянный духовой музыкальный инструмент высокого тона в виде прямой трубки с отверстиями и клапанами';

Контрабас – 'самый большой по размеру струнный смычковый музыкальный инструмент наиболее низкого регистра';

Саксофон - 'медный духовой мундштучный музыкальный инструмент, по тембу близкий к кларнету';

Скрипка – 'четырёхструнный смычковый музыкальный инструмент высокого регистра';

Туба - 'медный духовой музыкальный инструмент самого ниского регистра – сильно изогнутая труба с соединяющимися цилиндрическими и коническими трубками';

Виолончель - 'смычковый музыкальный инструмент, средний по регистру и размерам между скрипкой и контрабасом';

Sunku nežinant nusakyti saksofono tembrą, nes jis prilyginamas klarneto tembrui, o klarneto definicijoje apie tembrą nėra nekalbama.

10 (44%) Duden pavadinimai turi nurodytą tono, tembro ar skambėjimoumą:

Akkordeon – 'bes. für Volks- u. Unterhaltungsmusik verwendetes Harmonikainstrument mit gleichem Ton bei Zug u. Druck';

Trommel – 'Schlaginstrument, bei dem über eine zylindrische Zarge aus Holz od. Metall an beiden Öffnungen ein [Kalb] fell gespannt ist u. auf dem mit Trommelstöcken ein dumpfter Ton unbestimmter Höhe erzeugt wird';

Fagott – 'Holzblasinstrument in Basslage mit U-förmig geknickter Röhre, Grifflöchern u. Klappen, dessen Ton in der Tiefe voll u. nährend ist';

Kontrabass – 'einem Violoncello ähnliches, jedoch größeres u. tiefer gestimmtes Streichinstrument'.

Violoncello – ‘viersaitiges, eine Oktave tiefer als die Bratsche gestimmtes Tenor – Bass – Instrument, das beim Spielen, auf einen Stachel gestützt, zwischen den Knien gehalten wird‘;

Orgel – ‘sehr großes Tasteninstrument mit mehreren Manualen, einem Pedal u. verschieden großen Pfeifen, die Registern zugeordnet sind, die die verschiedensten Klangfarben erzeugen können‘;

Handharmonika – ‘Harmonika mit diatonisch angeordneten Knöpfen (Knopftasten), bei der Druck u. Zug des Balges verschiedene Töne erklingen‘;

Saksofon – ‘metallenes weich klingendes Blasinstrument mit klarinettenartigen Mundstück u. stark konisch geformtem Rohr, das in einen nach oben gebogenen Schalltrichter ausläuft‘;

Maždaug kas antroje definicijoje Ожегов (43%) ir Duden (44%) nurodyta tono, tembro ar skambėjimo sema. Žymiai rečiau ši sema teikiama DŽ-4 (25%).

3 (15%) DŽ-4 muzikos instrumentų aprašymui panaudota medžiagos, iš kurios jie pagaminti, sema:

Saksofonas - ‘muz. metalinis riestas pučiamasis instrumentas ‘;

Klarnetas - ‘muz. medinis pučiamasis instrumentas ‘;

Fagotas - ‘muz. žemo tono medinis pučiamasis instrumentas ‘.

8 (40%) Ожегов šio grupės žodžiai turi medžiagos, iš kurios jie padaryti, sema, išreikštą būdvardžio vardininku (7) ir konstrukcija „c + būdvardis su daiktavardžiu“:

Труба – ‘медный мундштучный духовой музыкальный инструмент сильного, звучного тембра‘;

Фагот - ‘деревянный духовой музыкальный инструмент низкого тембра в виде длинной, слегка расширяющийся трубы‘;

Флейта - ‘деревянный духовой музыкальный инструмент высокого тона в виде прямой трубки с отверстиями и клапанами‘;

Гитара – ‘стуный щипковый музыкальный инструмент с деревянным корпусом – резанатором в форме восмерки‘;

Кларнет - ‘деревянный духовой музыкальный инструмент в виде трубки с клапанами и небольшим растробом‘;

Саксофон - ‘медный духовой мундштучный музыкальный инструмент, по тембру блиский к кларнету‘;

Горн - 'медный духовой мундштучный музыкальный инструмент, сигнальный рожок';

Туба - 'медный духовой музыкальный инструмент самого низкого регистра – сильно изогнутая труба с соединяющимися цилиндрическими и коническими трубками'.

6 (26%) Duden muzikos instrumentų aprašymui panaudota medžiagos, iš kurios jie pagaminti sema:

Trommel – 'Schlaginstrument, bei dem über eine zylindrische Zarge aus Holz od. Metall an beiden Öffnungen ein [Kalb] fell gespannt ist u. auf dem mit Trommelstöcken ein dumpfter Ton unbestimmter Höhe erzeugt wird';

Fagott – 'Holzblasinstrument in Basslage mit U-förmig geknickter Röhre, Grifflöchern u. Klappen, dessen Ton in der Tiefe voll u. näsend ist';

Flöte – 'rohrförmiges Blasinstrument aus Holz od. Metall, dessen Tonlöcher mit Klappen od. den Fingern geschlossen werden';

Saksofon – 'metallenes weich klingendes Blasinstrument mit klarinettenartigen Mundstück u. stark konisch geformtem Rohr, das in einen nach oben gebogenen Schalltrichter ausläuft';

Klarinette – 'Blasinstrument in Form einer langen, schlanken, zylindrischen Röhre aus Holz, dessen Tonlöcher mit Klappen od. mit den Fingern geschlossen werden u. dessen schnabelförmiges Mundstück mit einem Rohrblatt versehen ist';

Trompete – 'Blechblasinstrument mit kesselförmigem Mundstück, drei Ventilen u. gerader, gebogener od. gewundener zylindrisch – konischer Röhre'.

Medžiagos semos Duden išreikštos: 3 – konstrukcijomis „aus + daiktavardis, 1 – būdvardžio vardininku, 2 – konstrukcijomis „medžiaga + rūšis + instrumentas“.

Apie pusė definicijų Ожеров turi medžiagos semą, kuri išreikšta būdvardžio vardininku. Tik vienoje definicijoje ji išreikšta konstrukcija „c + būdvardis su daiktavardžiu“. Truputį mažiau definicijų Duden, kuriose nurodyta medžiagos sema. Per pus retesnė, palyginus su pastaruoju, ši sema DŽ-4.

3 (15%) DŽ-4 paplitusių muzikos instrumentų pavadinimai turi dydžio semą, reiškiamą būdvardžio vardininku arba lyginant su kitu instrumentu:

Алт - 'styginis muzikos instrumentas, kiek didesnis už smuiką ir žemesnio skambesio';

Arfa - ‘muz. didelis trikampis styginis muzikos instrumentas ‘;

Violončelė - ‘muz. didelis keturstygis smuiko pavidalo instrumentas (mažesnis už kontrabosą)‘.

3 (14%) Ожегов muzikos instrumentų pavadinimų aprašymui panaudota dydžio sema, reiškiamą lyginant vieną instrumentą su kitais, išskiriant patį didžiausią:

Аккордеон – ‘разновидность большой гармоники с клавиатурой фортепьянного типа для правой руки‘;

Контрабас – ‘самый большой по размеру стунный смычковый музыкальный инструмент наиболее низкого регистра‘;

Виолончель - ‘смычковый музыкальный инструмент, средний по регистру и размерам между скрипкой и контрабасом‘.

5 (22%) Duden muzikos instrumentų pavadinimų turi dydžio semą, reiškiamą būdvardžio vardininku, lyginant su kitu instrumentu:

Orgel – ‘sehr großes Tasteninstrument mit mehreren Manualen, einem Pedal u. verschieden großen Pfeifen, die Registern zugeordnet sind, die die verschiedensten Klangfarben erzeugen können‘;

Harfe – ‘großes, etwa dreieckiges Saiteninstrument mit senkrecht gespannten Saiten, die mit beiden Händen gezupft werden‘;

Flügel – ‘großes, dem Klavier ähnliches Musikinstrument aus drei Beinen mit relativ flachem, an die Form eines Vogelflügels erinnerndem Resonanzkörper, dessen Deckel hochgestellt werden kann u. in dem die Saiten waagrecht in Richtung der Tasten gespannt sind‘;

Bratsche – ‘Streichinstrument, das etwas größer ist als eine Violine u. eine Quinte tiefer als diese gestimmt ist‘;

Kontrabass – ‘einem Violoncello ähnliches, jedoch größeres u. tiefer gestimmtes Streichinstrument‘.

Dydžio sema tiek lietuvių, tiek rusų, tiek vokiečių kalbų žodynuose tampa periferine. Tik septintadalis žodžių DŽ-4 ir Ожегов turi šią semą. Šiek tiek dažnesnė dydžio sema Duden.

1 DŽ-4 pavadinimas turi garso išgavimo būdo semą:

Smuikas – ‘muz. keturių stygų instrumentas, traukomas stryku‘.

9 (39 %) Duden pavadinimų turi garso išgavimo būdų semas:

Akkordeon – ‘bes. für Volks –u. Unterhaltungsmusik verwendetes Harmonikainstrument mit gleichem Ton bei Zug u. Druck‘;

Harfe – ‘grosses etwa dreieckiges Saiteninstrument mit senkrecht gespannten Saiten, die mit beiden Händen gezupft werden‘;

Handharmonika – ‘Harmonika mit diatonisch angeordneten Knöpfen (Knoftasten), bei der Druck u. Zug des Balges verschiedene Töne erklingen;

Becken – ‘aus zwei tellerförmigen Metallscheiben, die gegeneinander geschlagen werden, bestehendes Musikinstrument (bes. des Jazz. u. der Unterhaltungsmusik)‘;

Trommel – ‘Schlaginstrument, bei dem über eine zylindrische Zarge aus Holz od. Metall an beiden Öffnungen ein [Kalb] fell gespannt ist u. auf dem mit Trommelstöcken ein dumpfter Ton unbestimmter Höhe erzeugt wird‘;

Klarinette – ‘Blasinstrument in Form einer langen, schlanken, zylindrischen Röhre aus Holz, dessen Tonlöcher mit Klappen od. mit den Fingern geschlossen werden u. dessen schnabelförmiges Mundstück mit einem Rohrblatt versehen ist‘;

Klavier - ‘Musikinstrument mit Tasten zum Anschlagen der senkrecht zur Tastatur gespannten Saiten‘;

Nė vienoje definicijoje DŽ-4 ir Ожеров garso išgavimo būdų sema neteikiama. Tuo tarpu Duden ši sema teikiama kas antroje definicijoje.

2 (9%) Duden muzikos instrumentų turi paskirties semą ir 1 (4%) laikymo būdo semą:

Akkordeon – ‘bes. für Volks- u. Unterhaltungsmusik verwendetes Harmonikainstrument mit gleichem Ton bei Zug u. Druck‘;

Becken – ‘aus zwei tellerförmigen Metallscheiben, die gegeneinander geschlagen werden, bestehendes Musikinstrument (bes. des Jazz. u. der Unterhaltungsmusik)‘;

Violoncello – ‘viersaitiges, eine Oktave tiefer als die Bratsche gestimmtes Tenor – Bass – Instrument, das beim Spielen, auf einen Stachel gestützt, zwischen den Knien gehalten wird‘.

Paskirties ir laikymo būdų semos neteikiamos DŽ-4 ir Ожеров.

Apibendrinami šio pogrupio žodžių analizę, sudarėme lentelę, kurioje pateikiamas paplitusių muzikos instrumentų teminio pogrupio pagrindinių reikšmės semų (pateikiamų trijuose nagrinėtuose žodynuose) vartojimo dažnis:

	Hiperonimas %	Išvaizda, struktūra %	Rūšis %	Tonas, tembras %	Medžiaga %	Dydis %	Garso išgavimo būdai %	Paskirtis %	Laikymo būdas %
DŽ-4	100	40	90	25	15	15	5	-	-
Ожегов	100	62	95	43	40	14	-	-	-
Duden	100	70	74	44	26	22	39	9	4

Matome, kad nuosekliausiai visų žodynų definicijose reiškiamą platesnės klasės nuorodos sema. Beveik nuosekliai žodynai nurodo ir rūšį. Nuosekliausiai ir išsamiausiai išvaizdą aprašo Duden, neišsamiausiai – DŽ-4. Daugiausia ir pilniausią informaciją teikia Duden žodynas. Mažiausia informacijos teikia DŽ-4. Įdomu, kad DŽ-4 ir Ожегов visai neteikia paskirties ir laikymo būdų semų.

2. Reti muzikos instrumentai

Peržiūrėjus surinktus šios grupės pavyzdžius, nustatėme, kad aikškinamieji žodynai vartoja 12 semų grupių:

1. Platesnės klasės nurodymas – hiperonimas ('instrumentas', 'музыкальный инструмент', 'Musikinstrument'), kurį teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
2. Skiriamieji požymiai, išvaizda, struktūra, pavidalas ('katilo pavidalo variniu korpusu', 'в виде металлического диска', 'mit bauchigem Schallkörper'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
3. Rūšis ('styginis', 'ударный', 'Blasinstrument'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
4. Instrumento tembras, tonas, registras, skambėjimas ('žemiausio tono', 'tiefstes', 'низкого регистра'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
5. Medžiaga, iš kurios instrumentas pagamintas ('varinis', 'медный', 'holzernes'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
6. Instrumento dydis ('большой', 'kleines'), teikia du žodynai (Ожегов, Duden);
7. Garso išgavimo būdai ('skambinamas tam tikrais plaktukais', 'выдавливанием', 'mit Schlägeln angeschlagen werden'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);

8. Paskirtis (‘mokyklinis‘, ‘оркестровый‘, ‘der Straßenmusikanten‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
9. Tauta, iš kur atkeliavę (‘negrų‘, ‘древнегреский‘), teikia DŽ-4 ir Ожегов;
10. Amžius (‘senovinis‘, ‘von 14. bis zum 18 Jahrhundert‘), teikia DŽ-4 ir Duden;
11. Simbolis (‘poetinės kūrybos, įkvėpimo simbolis‘, ‘символ поэтического творчества‘), teikia DŽ-4 ir Ожегов;
12. Laikymo būdas, teikia Duden (‘auf die Knie gehalten wird‘; ‘auf dem Arm gehalten wird‘).

Iš DŽ-4 į šį pogrupį pateko 26 pavadinimai: *bajanas, bandonija, baritonas, bosas, cimbolai, citra, fanfara, fisharmonija, gongas, griežynė, klavesinas, kornetas, ksilofonas, lyra, liutnia, mandolina, metalofonas, obojus, ryla, rojalis, tamtamas, timpanas, trombonas, tūba, valtorna, vamzdis*.

Visi šios klasės žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 20 (77 %) jų apibūdinami žodžiu *instrumentas*, 6 (23 %) – siauresniu hiperonimu: *bajanas* – ‘armonika‘; *fanfara* – ‘trimitas‘, *ryla* – ‘vargonėliai‘, *rojalis* – ‘fortepijonas‘, *tamtamas* – ‘būgnas‘, *vamzdinė* – ‘vargonėliai, ryla‘:

Bajanas – ‘rusų mėgstamos rūšies armonika‘;

Fanfara – ‘muz. tiesus trimitas be vožtuvų‘;

Rojalis – ‘koncertinis fortepijonas‘;

Ryla – ‘muz. sukamieji, ppr. nešiojami, vagonėliai, griežiantys nustatytą melodiją‘;

Tamtamas – ‘negrų grojamasis ar signalinis būgnas‘;

Vamzdinė – ‘sukamieji vargonėliai, ryla‘;

Valtorna – ‘muz. varinis žiedo pavidalo pučiamasis švelnaus tembro instrumentas plačiomis žiotimis‘;

Ksilofonas – ‘muz. mušamasis instrumentas – eilės lentelių, mušamų lazdelėmis‘;

20 definicijų prasideda santrumpomis *muz.* 6 definicijos santrumpų neturi.

Iš Ожегов į šį pogrupį išrinkome 18 žodžių: *баян, баритон, бас, цитра, бубен, фанфара, фисгармония, гонг, корнет, лира, мандолина, гобой, шарманка, рояль, тамтам, тромбон, валторна, тубик*.

Visi Ожегов šios grupės žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 16 jų (89%) apibūdinami žodžiu ‘музыкальный инструмент‘, 2 (11%) – siauresniu hiperonimu: *тубик* – ‘трубочка‘, *шарманка* – ‘переносный механический орган‘:

Шарманка – ‘переносный механический орган без клавишного механизма в виде надеваемого, на плечо ящика на лямке ‘;

Тюбик – ‘металлическая или пластмассовая трубочка, из к-рой содержимое извлекается выдавливанием‘;

Фисгармония - ‘клавишный духовой музыкальный инструмент с мехами‘;

Тамтам - ‘ударный музыкальный инструмент, разновидность гонга‘;

Iš Duden į retų instrumentų pogrupį pateko 48 muzikos instrumentų pavadinimai: *Zieharmonika (bajanas), Bass (bosas), Zither (citra), Fanfare (fanfara), Harmonium (fisharmonija), Clavicembalo (klavesinas), Kornett (kornetas), Xylophon (ksilofonas), Mandoline (mandolina), Oboe (obojus), Drehorgel (ryla), Posaune (trombonas), Waldhorn (valtornas), Glasharmonika (čonguris), Saxophon (saksofonas), Pauke (litaurai), Trautonium, Tempelback, Holzblasinstrument, Blockföte, Altflöte, Altblockflöte, Tympanum (timpanas), Laute (liutnia), Schellentrommel (tambūrinas), Bandonion (bandonija), Vibraphon (vibrafonas), Kastagnette (kastanjetės), Psalter (psalteris), Singende Säge (skambantis pjūklas), Spinett (spinetas), Celesta (čelesta), Tamburizza (tambūrinas), Tanbur (tambūras), Tambur (tambūras), Klavichord (klavikordas), Marimba (marimba), Marimbaphon (marimbafonas), Banjo (bandža), Bandoneon (bandoneonas), Flügelhorn (fliugelhornai), Viola (viola), Viola da Braccio, Viola da gamba, Viola d' Amore, Viola pompasa, Gambe, Kniegeige .*

Visi Duden žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 8 iš jų (*Trautonium, Xylophon, Mandoline, Kastagnette, Singende Säge, Marimba, Drehorgel*) turi hiperonimą „Musikinstrument“, 18 – siauresnį hiperonimą: *Zieharmonika* – ‘Harmonika‘, *Fanfare* – ‘Trompete‘, *Kornett* – ‘Horn‘, *Glasharmonika* – ‘Glasglocken‘, *Psalter* – ‘Zither‘, *Tanbur* – ‘Laute‘, *Marimbaphon* – ‘Marimba‘, *Tambur* – ‘Tanbur‘, *Bandoneon* – ‘Handharmonika‘, *Viola* – ‘Bratsche‘, *Viola da gamba* – ‘Gambe‘, *Viola pompasa* – ‘Bratsche‘, ‘*Saxophon* - ‘Horn‘, *Kniegeige* – ‘Gambe‘, *Altflöte* – ‘Flöte‘, *Altflöte* – ‘Blockflöte‘, *Tympanum* – ‘kleine Pauke‘, *Bandonion* – ‘Handharmonika‘, 12 – sudurtį žodį: „rūšis + instrumentas“ – Streichinstrument (styginis instrumentas), Schlaginstrument (mušamasis instrumentas), Tastebinstrument (klavišinis instrumentas), Zupfinstrument (gnaibomasis instrumentas), Blasinstrument (pučiamasis instrumentas):

Zieharmonika – ‘einfache Handharmonika‘;

Psalter – ‘trapezförmige od. dreieckige Zither ohne Griffbrett‘;

Fanfare – ‘lange, einfache Trompete ohne Ventile‘;

Kornett – ‘kleines Horn [in Sopranlage] mit Ventilen‘;

Glassharmonika – ‘Glasglocken mit flötenähnlichen Tönen, die durch verschieden große, ineinander geschobene Glasglocken hervorgerufen werden, die auf einer horizontalen Achse lagern, durch Pendelantrieb im Umdrehung versetzt u. durch Berührung mit feuchten Fingerspitzen zum Klingen gebracht werden’;

Saksophon – ‘dem Kornett ähnliches Horn mit Ventilen statt Klappen’;

Altflöte – ‘in Altlage gestimmte Flöte’;

Altblockflöte – ‘in Altlage gestimmte Blockflöte’;

Harmonium – ‘Tasteninstrument, bei dem durch einen Tretpalg Zungen zum Tönen gebracht werden’;

Schellentrommel – ‘einem Schellenkranz ähnliches Musikinstrument, das zusätzlich mit einem Fell zum Trommeln gespannt ist’;

Bandonion – ‘Handharmonika mit Knöpfchen zum Spielen an beiden Seiten’.

Mūsų nuomone, Duden būtų galima pasirinkti vieningą hiperonimą: arba ‘Musikinstrument’, arba „rūšis + instrumentas“, kad būtų vieningas reikšmių aiškinimo modelis. Pvz.: Xylophon definicijoje galima pastebėti, kad tai yra mušamasis instrumentas (Schlaginstrument) – ‘mit Schlägen angeschlagen werden’.

Pastebėjome, kad visuose žodynuose išskiriamos platesnės klasės nuorodos semos, kurios mūsų nuomone, būtinos apibendrinant retų muzikos instrumentų teminės grupės žodžius ir kurios turėtų būti pateiktos prie visų pavadinimų.

Žymint hiperonimą, DŽ-4 ir Duden atsilieka nuo Ожегов žodyno. Net 16 iš 18 rusų kalbos definicijose išskiriamas – ‘музыкальный инструмент’. Be to, mūsų nuomone, visų žodynų definicijos hiperonimą būtų galima būtų suvienodinti iki ‘muzikos instrumentas’, ‘музыкальный инструмент’, ‘Musikinstrument’.

10 (38%) DŽ-4 pavadinimai turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdą, pavidalą, struktūrą:

Bandonija – ‘muz. į armoniką panašus instrumentas, tik turintis daugiau balsų’;

Citra – ‘muz. daugiastygis instrumentas, panašus į trikampę dėžę’;

Fanfara – ‘muz. tiesus trimitas be vožtuvų’;

Fisharmonija – ‘muz. dumplinis pianino pavidalo instrumentas’;

Gongas – ‘muz. disko su užlenktu kraštu pavidalo mušamasis instrumentas’;

Ksilofonas – ‘muz. mušamasis instrumentas – eilės lentelių, mušamų lazdelėmis;

Metalofonas – ‘muz. mokyklinis instrumentas iš metalinių plokštelių, mušamų buoželėmis‘;

Timpanas – ‘muz. mušamasis instrumentas katilo pavidalo variniu korpusu, iš viršaus aptemtu oda‘;

Trombonas – ‘muz. pučiamasis instrumentas su vamzdžio slankikliu‘;

Valtorna – ‘muz. varinis žiedo pavidalo pučiamasis švelnaus tembro instrumentas plačiomis žiotimis‘;

14 (77%) Ожегов pavadinimai turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdą, pavidalą, struktūrą (*баян, цитра, бубен, фанфара, фисгармония, гонг, лира, мандолина, гобой, шарманка, рояль, тамтам, тромбон, валторна*). Net pusė pavadinimų turi konstrukciją „в виде + daiktavardis“ :

Бубен - ‘ударный музыкальный мембранный инструмент в виде обода с натянутой на него кожей (иногда с бубенчиками или металлическими пластинками по краям)‘;

Рояль - ‘клавишный музыкальный инструмент со стоячим треугольным корпусом и горизонтально натянутыми струнами, разновидность фортепьяно‘;

Гонг - ‘ударный музыкальный инструмент в виде металлического диска, употр. также для подами сигналов‘;

Валторна - ‘духовой мундштучный музыкальный инструмент - спирально согнутая медная труба с широким раструбом‘;

Шарманка – ‘переносный механический орган без клавишного механизма в виде надеваемого на плечо ящика на ляжке‘;

18 (71%) Duden pavadinimai turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdą, pavidalą, struktūrą (*Zither, Fanfara, Kornett, Xylophon, Mandolina, Oboe, Drehorgel, Posaune, Waldhorn, Glasharmonika, Saksophon, Pauke, Trautonium, Tempelback, Blockflöte, Laute, Bandonion, Schellentrommel, Viola d’ Amore, Viola pompasa, Gambe, Vibraphon, Kastagnette, Psalter, Singende Säge, Spinett, Celesta, Tamburizza, Tanbur, Klavichord, Marimba, Marimbaphon, Banjo, Bandoneon*):

Xylophon – ‘Musikinstrument aus ein- od. mehrreihig über einem Resonanzkörper angebrachten Holzstäben, die mit Schlägen angeschlagen werden‘;

Mandoline – ‘lautenähnlichen Holzstäben mit brauchigem Schallkörper, kurzem Hals u. vier Doppelsaiten aus Stahl, die mit einem Plektron angerissen werden‘;

Oboe – ‘leicht nāselnd klingendes, an Obertönen reiches Holzblasinstrument mit einem Mundstück aus Rohrblättern u. dreiteiliger, konisch gebohrter Röhre, dessen Tonlöcher mit Klappen geschlossen werden‘;

Posaune – ‘Blechblasinstrument mit kesselförmigem Mundstück u. dreiteiliger, doppelt u-förmig gebogener, sehr langer, enger Schallröhre, die durch einen ausziehbaren Mittelteil, den (u-förmigen) Zug, in der Lāge verānderbar ist, sodass Töne verschiedener Hōhe hervorgebracht werden können‘;

Waldhorn – ‘Blechblasinstrument mit kreisförmig gewundenem Rohr, frichterförmigem Mundstück, ausladender Stütze u. drei Ventilen‘;

Laute – ‘Zupfinstrument mit 6 od. 11 Saiten über einem hölzernen Resonanzkörper in der Form einer halben Birne, einem Griffbrett mit Bāndern u. kurzem, meist abgeknicktem Hals‘.

Visi trys žodynai turi nurodytus skiriamuosius požymius, išvaizdā, pavidalā, struktūrā. Mūsų nuomone, šios semos būtinios apibūdinant šio pogrupio žodžius ir jos turėtų būti pateiktos prie visų pavadinimų. Šio pogrupio definicijoms DŽ-4 skiria mažai dėmesio. Tuo tarpu Ожегов ir Duden skiria tam daugiau dėmesio.

Prie 17 (65%) DŽ - 4 žodžių nurodyta rūšies sema, išreikšta būdvardžio vardininku:

Cimbolai – ‘muz. styginis instrumentas, skambinamas tam tikrais plaktukais‘;

Klavesinas – ‘muz. klavišinis instrumentas, kurio stygas užgauna plunksnos‘;

Kornetas – ‘muz. varinis pučiamasis instrumentas‘;

Liutnia – ‘muz. senovinis styginis instrumentas‘;

Obojus – ‘muz. medinis pučiamasis instrumentas‘;

Ожегов 16 (88%) pavadinimų turi rūšies semas; 15 jų išreikštos būdvardžio vardininku, 1 – konstrukcija „со + daiktavardžio įnagininkas“:

Баян – ‘разновидность большой гармоники со сложной системой ладов‘;

Баритон - ‘медный духовой музыкальный инструмент среднего регистра и тембра‘;

Цитра – ‘небольшой щипковый музыкальный инструмент обычно в виде фигурного ящика со стунами‘;

Тамтам - ‘ударный музыкальный инструмент, разновидность гонга‘;

Мандолина – ‘стунный щипковый музыкальный инструмент с овальным корпусом’;

Duden 29 (60%) pavadinimų turi rūšies nuorodą, 12 atvejų išreikštą sudurtiniu žodžiu: „rūšis + instrumentas“; 2 šalutiniu sakiniu; 3 konstrukcija: „mit + daiktavardis“; 2 būdvardžiu:

Mandoline – ‘lautenähnlichen Holzstäben mit brauchigem Schallkörper, kurzem Hals u. vier Doppelsaiten aus Stahl, die mit einem Plektron angerissen werden’;

Xylophon – ‘Musikinstrument aus ein- od. mehrreihig über einem Resonanzkörper angebrachten Holzstäben, die mit Schlägen angeschlagen werden’;

Pauke – ‘Schlaginstrument mit kesselähnlichem Resonanzkörper u. einer meist aus gegerbten Kalbfell bestehenden Membran, bei dem die Töne mit zwei hölzernen Schlägeln hervorgebracht werden’;

Kastagnette – ‘gewöhnlich paarweise geschlagenes, kleines Musikinstrument aus zwei ausgehöhlten Schälchen aus hartem Holz, die mit den Fingern gegeneinander geschlagen werden, sodass ein rhythmisches Klappern entsteht’;

Banjo – ‘Zupfinstrument mit fünf bis neun Saiten, langem Hals u – rundem, trommelartigem Resonanzkörper’;

Blockflöte – ‘einfaches hölzernes Blasinstrument, dessen Windhamal im Mundstück durch einen Block gebildet wird’.

Iš nagrinėjamos medžiagos matyti, kad ir DŽ-4, ir Ожегов, ir Duden teikia rūšies semas. Išsiskiria Ожегов, kur prie daugumos (88 %) definicijų ir nuosekliai pateiktos rūšies semos. Ši sema rečiausia Duden (60%) (DŽ-4 (65%)). DŽ-4, kaip ir Ожегов, išreikštos vienodai – būdvardžio vardininku.

4 (15%) pavadinimai DŽ-4 turi nurodytą tono ar skambėjimo semą:

Baritonas – ‘instrumentas (pučiamasis ir styginis), turintis tokį balsą’;

Bosas - ‘instrumentas, turintis tokį balsą’;

Tūba – ‘muz. žemiausio tono pučiamasis instrumentas’;

Valtorna – ‘muz. varinis žiedo pavidalo pučiamasis švelnaus tembro instrumentas plačiomis žiotimis’;

3 (17%) Ожегов definicijose yra tembro, registro sema:

Баритон - ‘медный духовой музыкальный инструмент среднего регистра и тембра‘;

Бас – ‘медный духовой музыкальный инструмент ниского регистра и тембра‘;

Тромбон – ‘медный оркестровый мундштучный духовой музыкальный инструмент ниского и резкого тембра‘;

11 (23%) Duden definicijose yra tembro, registro, skambėjimo sema (Altflöte, Altblockflöte, Bass, Kornett, Oboe, Posaune, Trautonium, Vibraphon, Kastagnette, Celesta, Viola d‘ Amore‘):

Altflöte – ‘in Altlage gestimmte Flöte‘;

Bass – ‘tiefstes u. größtes Streichinstrument, Kontrabass‘;

Kornett – ‘kleines Horn [in Sopranlage] mit Ventilen‘;

Oboe – ‘leicht näselnd klingendes, an Obertönen reiches Holzblasinstrument mit einem Mundstück aus Rohrblättern u. dreiteiliger, konisch gebohrter Röhre, dessen Tonlöcher mit Klappen geschlossen werden‘;

Posaune – ‘Blechblasinstrument mit kesselförmigem Mundstück u. dreiteiliger doppelt u-förmig gebogener, sehr langer, enger Schallröhre, die durch einen ausziehbaren Mittelteil, den (u-förmigen) Zug, in der Länge veränderbar ist, sodass Töne verschiedener Höhe hervorgerufen werden können‘;

Celesta – ‘zart klingendes Tasteninstrument mit röhrenförmigen Resonatoren‘;

Vibraphon – ‘(bes. für Tanz – u. Unterhaltungsmusik verwendetes) dem Xylophon ähnliches Schlaginstrument, mit dem vibrierende Töne hervorgebracht werden‘.

Iš pateiktų pavyzdžių matome, kad vokiečių kalboje, kitaip negu rusų kalboje, tembro, registro, skambėjimo semos nevienodai ir nesistemiškai pateikiamos.

Didžiausią dėmesį tono, tembro, skambėjimo semoms skiria vokiečių kalbos žodynas, beveik per pus mažiau šios semos perteiktos lietuvių ir rusų kalbų žodynuose. Lietuvių kalbos žodyne prie baritono ir boso definicijų pateikta „turintis tokį balsą“. Neturint specialių muzikinių žinių, sunku nusakyti, koks tas balsas yra. Šitoks apibūdinimas neduoda jokios informacijos eiliniam skaitytojui.

5 (19%) DŽ-4 muzikos instrumentų aprašymui panaudota medžiaga, iš kurios jie pagaminti sema, 4 jų išreikštos būdvardžio vardininku, 1- būdvardžio ir daiktavardžio įnagininku:

Kornetas – ‘muz. varinis pučiamasis instrumentas‘;

Metalofonas – ‘muz. mokyklinis instrumentas iš metalinių plokštelių, mušamu buoželėmis’;

Obojus – ‘muz. medinis pučiamasis instrumentas’;

Valtorna – ‘muz. varinis žiedo pavidalo pučiamasis švelnaus tembro instrumentas plačiomis žiotimis’;

Timpanas – ‘muz. mušamasis instrumentas katilo pavidalo variniu korpusu, iš viršaus aptemptu oda’.

Prie 10 (55%) Ожегов žodžių nurodyta medžiagos, iš kurios jie pagaminti, sema; 8 semos išreikštos būdvardžio vardininku, 1 – daiktavardžio, 1 – būdvardžio kilmininku:

Гобой – ‘деревяный духовой язычковый музыкальный инструмент в виде расширяющейся трубки’;

Корнет – ‘медный духовой мундштуцный музыкальный инструмент в виде рожка’;

Фанфара – ‘медный духовой музыкальный инструмент в виде длинной трубы’;

Бубен – ‘ударный музыкальный мембранный инструмент в виде обода с натянутой на него кожей (иногда с бубенчиками или металлическими пластинками по краям)’;

Гонг – ‘ударный музыкальный инструмент в виде металлического диска, употр. также для подачи сигналов’.

Prie 16 (33%) Duden žodžių nurodyta medžiagos, iš kurios jie pagaminti sema: 4 išreikštos sudurtiniu žodžiu „medžiaga + rūšis + instrumentas“, 6 konstrukcijomis „aus + daiktavardis“, 4 – būdvardžiu, 1 – šalutiniu sakiniu, 1 – konstrukcija „aus + daiktavardis“:

Blockflöte – ‘einfaches hölzernes Blasinstrument, dessen Windhamal im Mundstück durch einen Block gebildet wird’;

Oboe – ‘leicht nâselnd klingendes, an Obertönen reiches Holzblasinstrument mit einem Mundstück aus Rohrblättern u. dreiteiliger, konisch gebohrter Röhre, dessen Tonlöcher mit Klappen geschlossen werden’;

Tempelbock – ‘Schlaginstrument aus mehreren an einer längeren Stange befestigten hohlen Holzkugeln mit einem Schlitzer darin, die mit Schlägen angeschlagen werden’;

Marimbaphon – ‘Marimba mit Metallröhren als Resonanzkörpern’;

Waldhorn – ‘Blechblasinstrument mit kreisförmig gewundenem Rohr, frichterförmigem Mundstück, ausladender Stütze u. drei Ventilen‘.

Palyginus 3 žodynus pagal medžiagos semą, galima teigti, kad dažniausia ši sema Ожегов (55%), po to šiek tiek mažiau Duden žodyne (33%). Rečiausia ši sema DŽ-4 (19%). Didžioji dalis medžiagos semų Ожегов ir DŽ-4 išreikšta būdvardžio vardininku.

Dydžio semą neminima DŽ-4. Ji minima 2 (11%) Ожегов definicijose: 1 atveju išreikšta būdvardžio vardininku, 2 atvejais perteikiama instrumentą lyginant su kitu:

Баян – ‘разновидность большой гармоника со сложной системой ладов‘;

Цитра – ‘небольшой щипковый музыкальный инструмент обычно в виде фигурного ящика со струнами‘.

Duden 8 (17%) žodžiai turi nurodytą dydžio semą: 7 atvejais išreikštą būdvardžio vardininku, 1 atveju – lyginant vieną instrumentą su kitu:

Bass – ‘tiefstes u. größtes Streichinstrument, Kontrabass‘;

Kornett – ‘kleines Horn [in Sopranlage] mit Ventilen‘;

Tympanum – ‘kleine Pauke‘;

Viola pomposa – ‘große, fünfsaitige Bratsche, die auf dem Arm gehalten u. zusätzlich mit einem Band befestigt wird‘;

Kastagnette – ‘gewöhnlich paarweise geschlagenes, kleines Musikinstrument aus zwei ausgehöhlten Schälchen aus hartem Holz, die mit den Fingern gegeneinander geschlagen werden, sodass ein rhythmisches Klappern entsteht‘;

Drehorgel – ‘trag. od. fahrbares mechanisches, einer kleinen Orgel ähnliches Musikinstrument der Straßenmusikanten, durch Drehen an einer Kurbel o. zum Erlingen gebracht wird‘.

Matome, kad rusų ir vokiečių kalbos žodynuose dydžio semos tampa periferinėmis. Lietuvių kalbos žodyne retų muzikos instrumentų pogrupyje ji neteikiama.

7 (27%) pavadinimai DŽ-4 turi garso išgavimo būdų semas:

Cimbolai – ‘muz. styginis instrumentas, skambinamas tam tikrais plaktukais‘;

Klavesinas – ‘muz. instrumentas, kurio stygas užgauna plunksnos‘;

Ksilofonas – ‘muz. mušamasis instrumentas – eilės lentelių, mušamų lazdelėmis‘;

Mandolina – ‘muz. ragine plokštele skambinamas styginis instrumentas’;

Metalofonas – ‘muz. mokyklinis instrumentas iš metalinių plokštelių, mušamu buoželėmis’;

Ryla – ‘muz. sukamieji, ppr. nešiojami, vagonėliai, griežiantys nustatytą melodiją’;

Vamzdinė – ‘sukamieji vargonėliai, ryla’.

Tik 1 (6%) Ожегов definicijoje yra garso išgavimo sema:

Тюбик - ‘металлическая или пластмассовая трубочка, из к-рой содержимое извлекается выдавливанием’.

10 (21%) Duden definicijose pateikta garso išgavimo būdų sema:

Mandoline – ‘lautenähnlichen Holzstäben mit brauchigem Schallkörper, kurzem Hals u. vier Doppelsaiten aus Stahl, die mit einem Plektron angerissen werden’;

Pauke – ‘Schlaginstrument mit kesselähnlichem Resonanzkörper u. einer meist aus gegerbten Kalbfell bestehenden Membran, bei dem die Töne mit zwei hölzernen Schlägeln hervorgebracht werden’;

Tempelbock – ‘Schlaginstrument aus mehreren an einer längeren Stange befestigten hohlen Holzkugeln mit einem Schlitzer darin, die mit Schlägeln angeschlagen werden’;

Singende Säge – aus einer Säge bestehendes Musikinstrument, das dadurch zum Tonen gebracht wird, dass die ungezähnte Seite des Sägeblatts mit einem Bogen gestrichen wird’.

Tik ketvirtadalis DŽ-4 ir Duden žodžių turi garso išgavimo būdų semą. Tuo tarpu Ожегов – tik 1 definicijoje.

Periferinėmis semomis tampa: paskirties sema: DŽ-4 – 1 (4%), Ожегов -2 (11%), Duden - 3 (4%); amžiaus sema: DŽ-4 - 2 (8%), Duden – 4 (8%); simbolio sema DŽ-4 – 1 (4%), Ожегов - 1 (6%):

Metalofonas – ‘muz. mokyklinis instrumentas iš metalinių plokštelių, mušamu buoželėmis’;

Гонг - ‘ударный музыкальный инструмент в виде металлического диска, употр. также для подами сигналов’;

Тромбон – ‘медный оркестровый мундштучный духовой музыкальный инструмент ниского и резкого тембра’;

Drehorgel – ‘trag. od. fahrbares mechanisches, einer kleinen Orgel ähnliches Musikinstrument der Straßenmusikanten, durch Drehen an einer Kurbel o. zum Erlingen gebracht wird‘;

Vibraphon – ‘(bes. für Tanz – u. Unterhaltungsmusik verwendetes) dem Xylophon ähnliches Schlaginstrument, mit dem vibrierende Töne hervorgebracht werden‘.

Flügelhorn – (viel Urspr. Horn der Jäger die die Flügel einer treibjagd befehligen), dem Kornett verwendetes, hohes Blechblasinstrument‘;

Liutnia – ‘muz. senovinis styginis instrumentas, laikomas poetinės kūrybos, įkvėpimo simboliu‘;

Lyra – ‘muz. senovės graikų styginis instrumentas‘;

Clavicembalo – ‘von 14. bis zum 18. Jahrhundert, verwendetes Tasteninstrument‘;

Spinett – Tasteninstrument (des 16 u. 17 Jh.s) bei dem die Saiten spitzwinklig zur eine Saite gehört‘

Liutnia – ‘muz. senovinis styginis instrumentas, laikomas poetinės kūrybos, įkvėpimo simboliu‘;

Lyra – ‘2.такой инструмент как символ поэтического творчества‘;

1 (6%) Ожегов definicija turi tautos, iš kur atkeliavęs instrumentas, semą:

Lyra – ‘1. древнегреческий стунный щипковый музыкальный инструмент в форме овальной незамкнутой сверху рамы с плавно отогнутыми округлыми концами. 3. старинный стунный музыкальный инструмент украинских, русских и белорусских певцов‘;

Šis pavadinimas turi 3 definicijas.

2 (4%) Duden definicijose pateikta tautos semą:

Tamburizza – ‘einer Mandoline ähnliches Saiteninstrument, bei Serben u. Kroaten‘;

Tanbur – ‘arabische Laute mit kleinem Resonanzkörper u. langem Hals, drei bis vier Stahlsaiten u. vielen Bündeln‘.

3 (6%) Duden definicijose pateikta laikymo būdo semą:

Gambe – ‘sechssaitiges Streichinstrument, daß beim Spiel auf die Knie gestützt od. zwischen den Knien gehalten wird‘;

Viola da Braccio – ‘in Armhaltung gespieltes streichinstrument‘;

Viola pomposa – ‘große, fünfsaitige Bratsche, die auf dem Arm gehalten u. zusätzlich mit einem Band befestigt wird‘.

Apibendrinami mūsų pastebėjimus, sudarėme lentelę, kurioje pateikiamas retų muzikos instrumentų teminio pogrupio pagrindinių reikšmės semų (pateikiamų trijuose nagrinėtuose žodynuose) vartojimo dažnis:

Žodynas	Hiperonimas %	Išvaizda, Struktūra %	Rūšis %	Tonas, Tembras %	Medžiaga %	Dydis %	Garso išgavimo būdai %	Paskirtis %	Tauta %	Amžius %	Simbolis %	Laikymo būdas %
DŽ-4	100	38	65	15	19	-	27	4	12	4	8	-
Ожегов	100	77	88	17	55	11	6	11	6	-	6	-
Duden	100	71	60	23	33	17	21	6	4	8	-	6

Iš lentelės matome, kad nuosekliausiai visuose žodynuose reiškiamos platesnės klasės semos. Išvaizdos semas nuosekliausiai pateikia Ожегов ir Duden, nenuosekliausiai – DŽ-4. Labai nevienodai reiškiamos tono ir medžiagos semos. Tono semą nuosekliausiai pateikia Duden, o medžiagos semą - Ожегов. Rūšies semos pateikimo nuoseklumu lietuvių kalbos ir vokiečių kalbos žodynus lenkia rusų kalbos žodynas. Dydžio, garso išgavimo būdų, paskirties, tautos, amžiaus ir simbolio semos tampa periferinėmis. Įdomu, kad DŽ-4 neteikia dydžio semos. Duden neteikia simbolio semos, o Ожегов – amžiaus semos. Daugiausia informacijos pateikia Ожегов ir Duden.

3. Liaudies muzikos instrumentai

Peržiūrėjus surinktus šios grupės pavyzdžius, nustatėme, kad aiškiesiems žodynai vartoja 11 semų grupių:

1. Platesnės klasės nurodymas – hiperonimas (‘(‘liaudies‘) (‘muzikos‘) instrumentas‘, ‘(‘народный‘) музыкальный инструмент‘, ‘(‘volkstümliches‘) ‘Musikinstrument‘, kurį teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
2. Skiriamieji požymiai, išvaizda, struktūra, pavidalas (‘iš ožio rago su skylutėmis ir mediniu pūstuku‘, ‘в виде ящика со сртуннами‘, ‘aus einem runden Stahlstab besteht, der zu einem an einer Seite offenen, gleichseitigen Dreieck gebogen ist‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
3. Rūšis (‘pučiamasis‘, ‘стунный‘, ‘Schlaginstrument‘), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);

4. Instrumento tembras, tonas, registras, skambėjimas ('duodantis vieną toną', 'удающие сухих звонкие', 'Geräuschinstrument'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
5. Medžiaga, iš kurios instrumentas pagamintas ('medinis', 'из дерева, тростника', 'metallene'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
6. Instrumento dydis ('небольшой', 'kleines'), teikia du žodynai (Ожегов, Duden);
7. Garso išgavimo būdai ('barbenamos lazdele', 'по к-рым ударяют деревянными молоточками', 'mit einem Metallstäbchen angeschlagen wird'), teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
8. Paskirtis ('der Hirten'), teikia tik Duden;
9. Tauta, iš kur atkeliavę ('lietuvių', 'украинский', 'russisches'), teikia teikia visi trys žodynai (DŽ-4, Ожегов, Duden);
10. Laikymo būdas ('laikomas po pažastimi', 'unterm Arm getragen'), teikia DŽ-4 ir Duden;
11. Amžius ('старинный'), teikia tik Ожегов.

DŽ-4 išskyrėme tokius šio pogrupio pavadinimus (35): *armonikėlė, balalaika, bandūra, birbynė, cypynė, dambrelis, daudytė, dūdmaišis, džingulis, kanklės, kelmas, lamzdelis, lamzdis, ožragis, pypynė, ragas, ragelis, skrabalai, skudutis, švilpa, švilpynė, tarškynė, tabalai, terkšlė, skambalai, tošelė, tututis, tūtlys, ūkas, vamzdelis, vagonėliai, varpelis, žaržolai, žaržalas, žvangalai*.

18 (51%) DŽ-4 šio teminio pogrupio žodžių turi platesnės klasės nuorodą – 1 (3%) 'muzikos instrumentas', 10 (28%) 'instrumentas', 7 (20%) 'liaudies instrumentas':

Tabalai – 'etnogr. mušamasis muzikos instrumentas – pakabintos lentutės';

Balalaika – 'muz. tristygis rusų liaudies instrumentas';

Skudutis – 'muz. paprasčiausias lietuvių liaudies instrumentas – medinis vamzdelis, duodantis vieną toną';

Dambrelis – 'muz., etnogr. ritminis instrumentas – sieksnio lazda, viršuje apkabinta skambučiais, barškučiais';

Kiti žodžiai (49%) apibūdinami siauresniu hiperonimu, pvz.: *cypynė* – 'dūdelė', *dambrelis* – 'maišas', *vamzdis* – 'lamzdelis', *pypynė* – 'dūdelė, švilpynė', *ragelis* – 'ragas', *švilpynė* – 'švilpiamoji dūdelė', *tarškynė* – 'terkšlė', *skambalai* – 'žvangalai', *tututis* – 'pirmasis skudutis', *tūtlys* – 'tututis', *ūkas* – 'birbynė', *vamzdelis* – 'dūdelė, švilpynė', *vagonėliai* – 'lūpinė armonikėlė',

varpelis – ‘rinkinys metalinių plokštelių’, *žaržolai* – ‘žvanguliai’, *žaržalas* – ‘žvanguliai’, *žvangalai* – ‘žvanguliai’.

8 definicijos pradedamos santrumpomis *muz.*, 6 – *muz. etnogr.*, 5 – *etnogr.*

Nežiūrint į tai, kad visi šios grupės žodžiai turi vienokią ar kitokią platesnės klasės nuorodą, manome, kad aiškumo dėlei ji turėtų būti suvienodinta. Tie žodžiai, kurie iš esmės yra sinonimai, skirtingi to paties daikto pavadinimai tikrai gali turėti tą patį hiperonimą ‘instrumentas’, ‘muzikos instrumentas’ ar ‘liaudies muzikos instrumentas’.

Iš Ожегов išrinktų pavyzdžių liaudies instrumentų teminiam pogrupiui priskyrėme 11 pavadinimų: *губная гармоника, балалайка, бандура, цимбалы, свирель, волынка, гусли, рог, трещотка, колокольчик, колокол.*

Visi žodžiai turi platesnės klasės nuorodą – 7 iš jų ‘музыкальный инструмент’, 8 – ‘народный музыкальный инструмент’:

Бандура – ‘украинский народный струнный щипковый музыкальный инструмент’;

Свирель – ‘народный музыкальный инструмент в виде дудки (чаще - спорных дуков) из дерева, тростника’;

Волынка – ‘народный духовой музыкальный инструмент из нескольких трубок, вделанных в кожаный мешок или пузырь, через к-рый вдувается воздух’;

Гусли – ‘старинный струнный щипковый музыкальный инструмент’;

Рог – ‘музыкальный или сигнальный инструмент в виде изогнутой трубы с расширяющийся консом’.

Duden išskyrėme tokius šio pogrupio pavadinimus (15): *Balaika (balalaika), Schalmei (birbynė), Zymbal (cimbolai), Dudelsack (dūdmaišis), Horn (ragas), Ratsche (terkšlė), Triange (trikampis), Mundharmonika (lūpinė armonikėlė), Hirtenflöte (piemenėlių fleita), Pfeife (švilpynė), Tympanon (cimbolai), Alphorn (Alpių ragas), Hackbrett (cimbolai), Klapper (terkšlė), Rassel (terkšlė).*

Visi žodžiai apibūdinami platesnės klasės nuoroda: 1 – ‘volkstümliches Musikinstrument’, 1 – ‘Musikinstrument’, 7 – sudurtiniu žodžiu – ‘rūšis + instrumentas’, 1 – konstrukcija ‘volkstümliches’ ir ‘rūšis + instrumentas’: Saiteninstrument, Blasinstrument, Schlaginstrument, 3 – siauresniu hiperinimu: *Zymbal* – ‘Hackbrett’, *Hirtenflöte* – ‘Flöte’, *Tympanon* – ‘Hackbrett’, *Klapper* – ‘Gegenstand’.

Balalaika – ‘dreiseitiges russisches Saiteninstrument mit meist dreieckigem Klangkörper und langem Hals‘;

Mundharmonika – ‘volkstümliches Musikinstrument, bei dem die Töne durch frei swingende metallene Zungen in einem langlichen, zwischen den Lippen angeblasenen Kästchen erzeugen werden‘;

Pfeife – ‘der Flöte ähnliches, einfaches, kleines, aus einer Röhre mit Mundstück u. Grifflöchern bestehendes Musikinstrument‘;

Alphorn – ‘volkstümliches bis 4 meter langes Blasinstrument in Hochgebirgsgegenden (bes. der Sweiz)‘;

Hirtenflöte – ‘einfache Flöte der Hirten‘.

Vokiečių kalbos žodyne liaudies muzikos instrumentų pavadinimai turi gana skirtingą platesnės klasės nuorodą.

Apibendrinant mūsų pastebėjimus, galima teigti, kad visi trys žodynai vartoja platesnės klasės nuorodą. Tačiau visuose žodynuose, apibūdinant liaudies muzikos instrumentus, nėra vieningo hiperonimo. Nuosekliausiai hiperonimą nurodo Ожегов. Rusų kalbos žodyne vartojamos 2 rūšių platesnės klasės nuorodos: ‘музыкальный инструмент’ (7) ir ‘народный музыкальный инструмент’ (5). Mūsų nuomone, būtų galima visus hiperonimus suvienodinti.

11 (31 %) DŽ-4 šio teminio pogrupio žodžių turi išvaizdos ar sandaros apibūdinimą:

Dzingulis – ‘muz., etnogr. ritminis instrumentas – siekonio lazda, viršuje apkabinėta skambučiais, barškučiais‘;

Kelmas – ‘muz., etnogr. mušamasis instrumentas – medinis graižas (seniau – išskobtas kelmas, užtrauktas oda)‘;

Ožragis – ‘etnogr., muz. instrumentas iš ožio rago su skylutėmis ir mediniu pūstuku‘;

Ragas – ‘iš tokios išaugos padarytas ar tokio pavidalo pučiamasis, ppr. signalinis instrumentas‘;

Skrabalai - ‘etnogr. medinis mušamasis lietuvių instrumentas – rėme sukabintos dėžutės, barbenamos lazdele‘;

Švilpa – ‘etnogr. ilgas pučiamasis instrumentas su viena skylute, daromas iš karklo žievės‘;

Tabalai – ‘etnogr. mušamasis muzikos instrumentas – pakabintos lentutės‘.

9 (81%) Ожегов liaudies muzikos instrumentų pavadinimai turi išvaizdos, sandaros semą:

Губная гармоника – ‘музыкальный инструмент в виде небольшой продолговатой коробочки с металлическими языками и отверстиями, для вдувание воздуха’;

Волынка – ‘народный духовой музыкальный инструмент из нескольких трубок, вделанных в кожаный мешок или пузырь, через к-рый вдувается воздух’;

Рог – ‘музыкальный или сигнальный инструмент в виде изогнутой трубы с расширяющийся консом’;

Трепещотка – ‘народный ударный музыкальный инструмент - нанизанные на шнуры деревянные пластинки, издающие сухие звонкие звуки’;

Колокольчик – ‘ударный музыкальный инструмент – набор металлических пластинок, звук из к-рых молоточков или при помощи механического устройства, губная гармоника’.

Prie 11 (73%) Duden pavadinimų pateiktos išvaizdos ar sandaros semos (*Balalaika, Zymbal, Schalmei, Dudelsack, Horn, Ratsche, Triangel, Mundharmonika, Pfeife, Klapper*):

Balalaika – ‘dreiseitiges russisches Saiteninstrument mit meist dreieckigem Klangkörper und langem Hals’;

Schalmei – ‘Blasinstrument (bes. der Hirten) mit doppelten Rohrblatt u. 6-7 Grifflöchern auf der Vorderseite’;

Triangel – ‘Schlaginstrument das aus einem runden Stahlstab besteht, der zu einem an einer Seite offenen, gleichseitigen Dreieck gebogen ist, u. das – frei hängend – mit einem Metallstäbchen angeschlagen wird’;

Pfeife – ‘der Flöte ähnliches, einfaches, kleines, aus einer Röhre mit Mundstück u. Grifflöchern bestehendes Musikinstrument’;

Horn – ‘gewundenes Blechblasinstrument mit engem Schallrohr, weitem Schallbecher, trichterförmigem Mundstück u. Ventilen’.

Iš pateiktos medžiagos matome, kad nuosekliausiai išvaizdos sema žymima rusų ir vokiečių kalbos žodynuose. Žymiai rečiau ši sema žymima lietuvių kalbos žodyne.

14 (40%) DŽ-4 šio teminio pogrupio žodžių savo definicijoje turi rūšies semą, 13 atveju išreikšta būdvardžio vardininku, 1 – konstrukcija “lūpomis pučiamas”:

Armonikėlė – ‘muz. mažas lūpomis pučiamas instrumentas, lūpinė armonika’;

Kanklės – ‘muz. lietuvių liaudies styginis instrumentas’;

Tabalai – ‘*etnogr.* mušamasis muzikos instrumentas – pakabintos lentelės’.

Rūšies sema pateikta prie tokių pavadinimų, kaip (14): *armonikėlė, balalaika, bandūra, birbynė, dambrelis, daudytė, kanklės, kelmas, lamzdelis, ragas, skrabalai, švilpa, tabalai, tošėlė*. Mūsų nuomone, konstrukciją “lūpomis pučiamas”, galima būtų suvienodinti su kitose definicijoje esančiomis semomis – “pučiamasis”.

8 (73 %) Ожегов žodžiai turi nurodytą rūšies semą, nuosekliai išreikštą būdvardžio vardininku:

Балалайка - трехструнный щипковый музыкальный инструмент с треугольной декой’;

Гусли – ‘старинный струнный щипковый музыкальный инструмент’;

Трещотка – ‘народный ударный музыкальный инструмент - нанизанные на шнуры деревянные пластинки, издающие сухие звонкие звуки’;

Колокольчик – ‘ударный музыкальный инструмент – набор металлических пластинок, звук из к-рых молоточков или при помощи механического устройства’.

Definicijose ‘губная гармоника’– ‘для вдувания воздуха’, ‘цимбалы’ - ‘по к-рым ударяют деревянными молоточками’, galima būtų suvienodinti su kitomis definicijomis: ‘губная гармоника’ – ‘духовой’, ‘цимбалы’ – ‘ударный’.

Prie 8 (53%) liaudies muzikos instrumentų Duden nurodyta rūšies sema: 7 jų išreikštos konstrukcijomis „rūšis + instrumentas“, 1 – šalutiniu sakiniu:

Schalmei – ‘Blasinstrument (bes. der Hirten) mit doppelten Rohrblatt u. 6-7 Grifflöchern auf der Vorderseite’;

Dudelsack – ‘Blasinstrument mit mehreren Pfeifen, die über einen vom Spieler unterm Arm getragen, durch ein Mundstück mit Luft gefüllten, lederen Sack mit Luft versorgt u. zum Klingen getracht werden’;

Triangel – ‘Schlaginstrument, das aus einem runden Stahlstab besteht, der zu einem an einer Seite offenen, gleichseitigen Dreieck gebogen ist, u. das – frei hängend – mit einem Metallstäbchen angeschlagen wird’;

Mundharmonika – ‘volkstümliches Musikinstrument, bei dem die Töne durch frei swingende metallene Zungen in einem länglichen, flachen, zwischen den Lippen angeblasenen Kästchen erzeugen werden‘;

Mūsų nuomone, ir prie *Mundharmonika* esančių rūšies semą galima suvienodinti su kitose definicijose esančiomis semomis – ‘Blasinstrument’.

Nuosekliausiai rūšies sema nurodyta rusų kalbos žodyne (73%), šiek tiek nenuosekliau ši sema žymima vokiečių kalbos žodyne (53%). Nenuosekliausiai ši sema teikiama lietuvių kalbos žodyne.

Tik po 1 DŽ-4 (3 %) ir Ожегов (9 %) ir 3 Duden (20%) iš šio pogrupio žodžių turi tono, skambėjimo semą:

Skudutis – ‘muz. paprasčiausias lietuvių liaudies instrumentas – medinis vamzdelis, duodantis vieną toną’.

Трещотка – ‘народный ударный музыкальный инструмент - нанизанные на шнуры деревянные пластинки, издающие сухие звонкие звуки‘;

Ratsche – ‘Geräuschinstrument aus einem an einer Stange befestigten Zahnrad, gegen dessen Zähne beim Schwenken, eine Holzzunge schlägt‘;

Rassel – ‘einfaches Musikinstrument, dem man durch Schütteln ein rasselndes Geräusch erzeugen kann‘;

Klapper – ‘kleiner Gegenstand mit zwei oder mehreren beweglichen Teilen, die ein Geräusch verursachen, wenn sie an einander geschlagen; Rassel‘.

Visuose trijuose žodynuose tono, skambėjimo semos tampa periferinėmis.

11 (31%) DŽ-4 žodžiai savo definicijose turi medžiagos, iš kurios instrumentas pagamintas semą (*daudytė, dambrelis, kelmas, ragas, lamzdelis, ožragis, skrabalai, švilpa, tošėlė, varpelis, skudutis*):

Daudytė – ‘muz. etnogr. ilgas medinis pučiamasis instrumentas‘;

Dūdmaišis – ‘muz., etnogr. odinis maišas, laikomas po pažastimi ir spaudžiamas alkūne, su birbyne ir ūku (arba 2 ūkais), Labanoro dūda‘;

Lamzdelis – ‘muz., etnogr. medinis pučiamasis instrumentas‘;

Skrabalai - 'etnogr. medinis mušamasis lietuvių instrumentas – rėme sukabintos dėžutės, barbenamos lazdele';

Tošelė – 'etnogr. pučiamasis instrumentas iš tošies'.

4 (36 %) Ожегов žodžiuose išreikšta medžiagos, iš kurios instrumentas pagamintas, sema:

Свирель – 'народный музыкальный инструмент в виде дудки (чаще - спореных дуков) из дерева, тростника';

Волынка – 'народный духовой музыкальный инструмент из нескольких трубок, вделанных в кожаный мешок или пузырь, через к-рый вдувается воздух';

Трещотка – 'народный ударный музыкальный инструмент - нанизанные на шнуры деревянные пластинки, издающие сухие звонкие звуки';

Колокольчик – 'ударный музыкальный инструмент – набор металлических пластинок, звук из к-рых молоточков или при помощи механического устройства'.

Medžiagos, iš kurios instrumentas pagamintas, semą turi 3 (20%) Duden liaudies muzikos instrumentų pavadinimų:

Dudelsack – 'Blasinstrument mit mehreren Pfeifen, die über einen vom Spieler unterm Arm getragen, durch ein Mundstück mit Luft gefüllten, ledernen Sack mit Luft versorgt u. zum Klingen getracht werden';

Triangel – 'Schlaginstrument, das aus einem runden Stahlstab besteht, der zu einem an einer Seite offenen, gleichseitigen Dreieck gebogen ist, u. das – frei hängend – mit einem Metallstäbchen angeschlagen wird';

Mundharmonika – 'volkstümliches Musikinstrument, bei dem die Töne durch frei swingende metallene Zungen in einem länglichen, flachen, zwischen den Lippen angeblasenen Kästchen erzeugen werden'.

Maždaug trečdalis žodžių DŽ-4 ir Ожегов ir ketvirtadalis žodžių Duden turi medžiagos, iš kurios instrumentas pagamintas, semą.

Dydžio sema nepažymėta prie DŽ-4 žodžių.

Tik 2 (18 %) Ожегов definicijose nurodyta dydžio sema:

Колокол – ‘ударный музыкальный инструмент – набор колоколов разной величины’.

Губная гармоника – ‘музыкальный инструмент в виде небольшой продолговатой коробочки с металлическими языками и отверстиями, для вдувание воздуха’.

3 (20%) žodžiai Duden turi dydžio semą:

Pfeife – ‘der Flöte ähnliches, einfaches, kleines, aus einer Röhre mit Mundstück u. Grifflöchern bestehendes Musikinstrument’;

Klapper – ‘kleiner Gegenstand mit zwei oder mehreren beweglichen Teilen, die ein Geräusch verursachen, wenn sie an einander geschlagen; Rassel’;

Alphorn – ‘volkstümliches bis 4 meter lang Blasinstrument in Hochgebirgsgegenden (bes. der Sweiz)’.

Tik apie penktadalis Ожегов ir apie ketvitradalis Duden žodžių turi dydžio semas. Įdomu, kad ji neteikiama Dž-4.

3 (9%) DŽ-4 žodžiai turi garso išgavimo būdų semą:

Dūdmaišis – ‘muz., etnogr. odinis maišas, laikomas po pažastimi ir spaudžiamas alkūne, su birbyne ir ūku (arba 2 ūkais), Labanoro dūda’;

Skrabalai - ‘etnogr. medinis mušamasis lietuvių instrumentas – rėme sukabintos dėžutės, barbenamos lazdele’;

Varpelis – ‘muz. rinkinys metalinių plokštelių, mušamų plaktukėliais’.

Prie 2 (18 %) Ожегов definicijų pažymėta garso išgavimo būdų semą:

Цимбалы - ‘музыкальный инструмент в виде ящика со струнами, по к-рым ударяют деревянными молоточками’;

Колокольчик – ‘ударный музыкальный инструмент – набор металлических пластинок, звук из к-рых молоточков или при помощи механического устройства’.

7 (47%) Duden pavadinimai turi garso išgavimo būdų nuorodą:

Dudelsack – ‘Blinstrument mit mehreren Pfeifen, die über einen vom Spieler unterm Arm getragen, durch ein Mundstück mit Luft gefüllten, ledernen Sack mit Luft versorgt u. zum Klingen getracht werden’;

Ratsche – ‘Geräuschinstrument aus einem an einer Stange befestigten Zahnrad, gegen dessen Zähne beim Schwenken, eine Holzzunge schlägt‘.

Triangel – ‘Schlaginstrument, das aus einem runden Stahlstab besteht, der zu einem an einer Seite offenen, gleichseitigen Dreieck gebogen ist, u. das – frei hängend – mit einem Metallstäbchen angeschlagen wird‘;

Mundharmonika – ‘volkstümliches Musikinstrument, bei dem die Töne durch frei swingende metallene Zungen in einem länglichen, flachen, zwischen den Lippen angeblasenen Kästchen erzeugen werden‘;

Hackbrett – ‘der Zither ähnliches Saiteninstrument mit trapezförmigem Schallkasten, das mit Kläppeln geschlagen wird‘;

Rassel – ‘einfaches Musikinstrument, dem man durch Schütteln ein rasselndes Geräusch erzeugen kann‘;

Klapper – ‘kleiner Gegenstand mit zwei oder mehreren beweglichen Teilen, die ein Geräusch verursachen, wenn sie an einander geschlagen; Rassel‘.

Iš pateiktų duomenų matome, kad daugiausia garso išgavimo būdų semas žymi Duden. Pusanthro karto rečiau šią semą žymi Ожегов. Palyginus Ожегов ir DŽ-4, pastarasis dvigubai rečiau žymi garso išgavimo būdų semas negu Ожегов.

Paskirties sema nurodoma tik Duden 2 (13%) definicijose:

Schalmei – ‘Blasinstrument (bes. der Hirten) mit doppelten Rohrblatt u. 6-7 Grifflöchern auf der Vorderseite‘;

Hirtenflöte – ‘einfache Flöte der Hirten‘.

6 (17 %) DŽ-4 definicijos turi tautos, iš kur atkeliavę muzikos instrumentai, semą:

Balalaika – ‘muz. tristygis rusų liaudies instrumentas‘;

Bandūra – ‘muz. daugiastygis ukrainiečių liaudies instrumentas‘;

Kanklės – ‘muz. lietuvių liaudies styginis instrumentas‘.

Tautos sema nurodyta prie šių pavadinimų: *balalaika, bandūra, birbynė, kanklės, skrabalai, skudutis*.

1 (9%) Ожегов definicijose nurodyta tautos, iš kur atkeliavę muzikos instrumentai, semą:

Бандура – ‘украинский народный стунный щипковый музыкальный инструмент’;

Tik prie 3 (20%) Duden definicijų nurodyta tautos, iš kur atkeliavę muzikos instrumentai, sema:

Balalaika – ‘dreiseitiges russiches Saiteninstrument mit meist dreieckigem Klangkörper und langem Hals’;

Zymbal – ‘(bes. in der osteuropäischen Volksmusik gespieltes) auf 4 Füßen stehendes Hackbrett’;

Alphorn – ‘volkstümliches bis 4 meter lang Blasinstrument in Hochgebirgsgegenden (bes. der Schweiz)’.

Apie penktadalis Duden ir šeštadalis DŽ-4 žodžių turi tautos, iš kur atkeliavę muzikos instrumentai, semą. Nuo jų per pus atsilieka Ожегов.

1 (3 %) DŽ-4 ir 1 (7%) Duden instrumentas turi laikymo būdo semą:

Dūdmaišis – ‘muz., *etnogr.* odinis maišas, laikomas po pažastimi ir spaudžiamas alkūne, su birbyne ir ūku (arba 2 ūkais), Labanoro dūda’;

Dudelsack – ‘Blasinstrument mit mehreren Pfeifen, die über einen vom Spieler unterm Arm getragen, durch ein Mundstück mit Luft gefüllten, ledernen Sack mit Luft versorgt u. zum Klingen getracht werden’;

Tik 1 pavadinimas Duden ir DŽ-4 turi laikymo būdo semą. Ši sema neteikiama Ожегов.

Amžiausiai sema nurodyta tik 1 (9%) Ожегов definicijoje:

Гусли – ‘старинный струнный щипковый музыкальный инструмент’.

Apibendrinami mūsų pastebėjimus, sudarėme lentelę, kurioje pateikiamas liaudies muzikos instrumentų teminio pogrupio pagrindinių reikšmės semų (pateikiamų trijuose nagrinėtuose žodynuose) vartojimo dažnis:

Žodynas	Hipero- nimas %	Išvaiz- -da, Struk- -tūra %	Rū- šis %	Ton- as, Tem- -bras %	Me- džiaga %	Dy- dis %	Garso išgavi- mo būdai %	Pas- kir- -tis %	Tau- ta %	Am- žius %	Lai- ky- mo bū- das %
DŽ-4	100	31	40	3	31	-	9	-	17	-	3
Ожегов	100	81	73	9	36	18	18	-	9	9	-
Duden	100	73	53	20	20	20	47	13	20	-	7

Matome, kad nuosekliausiai visų kalbų žodynų definicijose reiškiami platesnės kalsės nuorodos sema. Išvaizdos aprašymo dažnumu pirmauja Ожегов, nuo jo šiek tiek atsilieka DŽ-4. Rūšies sema nuosekliausiai nurodyta Ожегов. Maždaug kas antras žodis DŽ-4 ir Duden turi rūšies semą. Medžiagos semą taip pat pilniausiai atspindi Ожегов, nuo jo šiek tiek atsilieka Dž-4, rečiausia ši sema Duden. Garso išgavimo būdo semas pilniausiai atspindi Duden, maždaug kas penktas žodis Ожегов ir kas dešimtass Dž-4 turi garso išgavimo būdų semas. Periferinėmis (arba iš vis neteikiamos) tampa visuose žodynuose paskirties, tautos, amžiaus, laikymo būdo semos.

Įvairiuose žodynuose pateikiamų pavadinimų reikšmės sandaros palyginimui pateikiame keletą tipišku muzikos instrumentų pavadinimų, kurie rasti visuose trijuose žodynuose (semantiniai ekvivalentai), definicijų analizės rezultatus:

2.2. Definicijų formulių sudarymo galimybės

Paskutiniame skyriuje suklasifikavome ir išnagrinėjome pasirinktos teminės grupės pavadinimų definicijas DŽ-4, Ожегов ir Dudem žodynuose. Kaip galime pastebėti iš pateiktos analizės suvestinių, labai dažnai definicijos sudaromos nesilaikant jokių bendrų reikalavimų, jose daug neatitikimų ir netikslumų, o skirtingų kalbų žodynuose pateikiami tų pačių instrumentų semantiniai požymiai nesutampa arba nurodomi nenuosekliai.

Turint galvoje tai, kad vieno tipo ar vienos sferos daiktai ar reiškiniai turėtų būti apibūdinami vienodai (ar bent jau panašiai) ir kad labai svarbu nustatyti minimalų semantinių požymių kompleksą reikšmės definicijoje, pabandydysime apibendrinti išnagrinėtą medžiagą bei sudaryti kiek įmanoma unifikuotas definicijų formules mūsų surinktiems žodžiams apibūdinti.

Žinoma, reikia atsižvelgti į tuos atvejus, kai prievartinė unifikacija duotų daugiau žalos nei naudos (žr. 1.6) ar tiesiog yra nerelevantiška. Anot A. Gudavičiaus, „apibendrintų reikšmės požymių nustatymas nereiškia, kad kiekvienoje tos teminės grupės žodžio reikšmės definicijoje žūt būt turi būti visi nustatytieji požymiai.<...> Tačiau šių požymių, resp. definicijos modelio, nustatymas reiškia, kad nusakant žodžio reikšmę būtina patikrinti ją pagal visus nusistatytuosius požymius“ (Gudavičius 1999, 28). Apžvelgdami į visus šiuos faktorius bei nustatytas reikšmės semų grupes ir jų dažnį nagrinėtuose definicijose, mes siūlytume apibendrintas definicijų formules mūsų nagrinėtai teminei grupei.

Visus smulkesnius šios teminės grupės pogrupius sujungėme į vieną, nes mūsų tyrimo rezultatai rodo, kad visi žodynai, apibūdinami įvairių muzikos instrumentų pavadinimus, išskiria tas pačias pagrindinių reikšmės semų grupes: platesnės klasės nuorodą (hiperonimą), skiriamąjį požymį (išvaizdą, sandarą), rūšį, toną, medžiagą, dydį, garso išgavimo būdus, paskirtį, amžių, simbolį, tautą, laikymo būdą. Akivaizdu, kad šie požymiai nurodomi nenuosekliai. Pateikiame lentelę su visų trijų žodynų muzikos instrumentų apibrėžimuose panaudotų semų dažniais:

Žodynas	Hiperonimas %	Išvaizda, Struktūra %	Rūšis %	Tonas, Tembras %	Medžiaga %	Dydis %	Garso išgavimo būdai %	Paskirtis %	Tauta %	Amžius %	Simbolis %	Laikymo būdas %
DŽ-4	100	36	65	14	22	5	13	1	10	3	1	1
Ожегов	100	73	85	23	44	14	8	4	5	3	2	-
Duden	100	71	62	29	26	20	36	9	8	3	-	6

Iš pateiktos lentelės matome, kad pagrindinės visuose žodynuose išskiriamos semos – platesnės klasės nuorodos, išvaizdos, struktūros ir rūšies semos, kurios, mūsų nuomone, būtinos apibūdinant muzikos instrumentų teminės grupės žodžius ir kurios turėtų būti pateiktos prie visų pavadinimų.

Be to, mūsų nuomone, visų žodžių definicijose hiperonimą būtų galima suvienodinti iki 'muzikos instrumentas', 'музыкальный инструмент', 'Musikinstrument'. Manome, kad vokiečių kalbos žodyne galima būtų pasirinkti vieną hiperonimą: arba 'Musikinstrument', arba konstrukciją „rūšis + instrumentas“, kad būtų vieningas reikšmių aiškinimo modelis. Liaudies muzikos instrumentų teminio pogrupio definicijoje prie hiperonimo galima pridėti ir 'liaudies' (muzikos instrumentas), 'народный' (музыкальный инструмент), 'volkstümliches' (Musikinstrument). Manome, kad netikslinga *pianiną* vadinti 'fortepijonu', *fanfarą* - 'trimitu', *tamtamą* - 'būgnu', *bajaną* - 'armonika', *сурунę* - 'dūdele', *dambrelį* - 'maišu', *ūką* - 'birbyne', *аккордеон* - 'разновидность большой гармоники', *тюбик* - 'трубочка', *шарманка* - 'переносный механический орган', *Fanfare* - 'Trompete', *Kornett* - 'Horn', *Glasharmonika* - 'Glasglocken', *Saksophon* - 'Horn', *Tympanum* - 'kleine Pauke'. Nuosekliausiai hiperonimą nurodo rusų kalbos žodynas. Net 46 iš 50 (92%) definicijų turi hiperonimą 'музыкальный инструмент'.

Lietuvių kalbos žodyne 44 definicijos (iš 81) pradedamos santrumpomis *muz.*; 6 – *muz. etnogr.*; 5 – *etnogr.* Mūsų nuomone, turėtų būti pasirinkta vieninga nuomonė, ar reikalingos santrumpos, ar ne.

Tą patį galima pasakyti apie rūšies semą, kuri nurodoma labai nenuosekliai DŽ-4 ir Duden. Neaišku, kodėl ji pažymėta prie tokių žodžių, kaip *altas*, bet neteikiama prie *fanfaros* ir *ožragio*; yra prie *kanklių*, bet nėra prie *skudučio* ir *lamzdžio*; nurodoma prie *балалайка*, bet nėra prie žodžių *свирель*, *рог*, *шарманка*; yra prie *Arfa*, bet neteikiama prie *Akkordeon*, *Harmonika*, *Zieharmonika*. Manome, kad ši sema turėtų būti teikiama nuosekliau, taip pat galima unifikuoti jos raiškos būdus.

Tik maždaug kas trečias DŽ-4 (Ожегов ir Duden dažniau) muzikos instrumento pavadinimas turi išvaizdos, struktūros apibūdinimą, kuris nepažymėtas prie tokių žodžių, kaip *altas*, *bajanas*, *baritonas*, *birbynė*, *cimbolai*, *fleita*, *fortepijonas* (DŽ-4), *бандура*, *баритон*, *труба*, *виолончель*, *фортепьяно* (Ожегов), *Akkordeon*, *Harmonium*, *Bratsche* (Duden), nors, mūsų nuomone, yra ten reikalingas.

Periferinėmis tampa tono, tembro, medžiagos, dydžio, garso išgavimo būdų, paskirties, tautos, amžiaus semos. Laikymo būdo semos teikiamos tik DŽ-4 ir Duden, o simbolio – tik DŽ-4 ir Ожегов.

Apibendrinami mūsų pastebėjimus, sudarėme tokias sąlygines muzikos instrumentų pavadinimų reikšmių definicijų formules (manome, kad sudarant definicijas teikėtų laikytis ir griežtesnės semų išdėstymo tvarkos):

Paplitęs muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + 'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas') + ('paskirtis') + ('laikymo būdas')

Vadovaudamiesi išdėstytais samprotavimais, siūlytume tokias kai kurių muzikos instrumentų pavadinimų reikšmių definicijas (skliausteliuose pateikiami žodynų apibrėžimai):

Fleita – 'medinis pučiamasis muzikos instrumentas, aukšto tono, lygaus vamzdžio su skylutėmis ir vožtuvais pavidalo' ('muz. aukšto tono pučiamasis instrumentas');

Fagotas – 'medinis pučiamasis muzikos instrumentas, žemo tembro, ilgo, šiek tiek praplatėjančio vamzdžio pavidalo' ('muz. žemo tono medinis pučiamasis instrumentas');

Gitara – 'styginis muzikos instrumentas plokščiu mediniu korpusu aštuonių formos ir plačiu kaklu su stygomis' ('muz. toks styginis instrumentas');

Pianinas – 'klavišinis muzikos instrumentas stovinčiu korpusu ir statmenai įtemptomis stygomis, fortepijono variantas' ('muz. fortepijonas su statmenai įtemptomis stygomis')

Retas muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + ('amžius') + ('tauta') 'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas') + ('paskirtis') + ('simbolis')

Pateikiame keletą galimų definicijų pavyzdžių:

Cimbolai – 'styginis muzikos instrumentas medinės dėžės pavidalo, per stygas mušama mediniais plaktukėliais' ('muz. styginis instrumentas, skambinamas tam tikrais plaktukais');

Fanfara – 'varinis pučiamasis muzikos instrumentas, prailginto vamzdžio pavidalo be vožtuvų' ('muz. tiesus trimitas be vožtuvų');

Rojalis – 'klavišinis muzikos instrumentas su stovinčiu ant trijų kampų korpusu ir horizontaliai įtemptomis stygomis, fortepijono pavidalo' ('koncertinis fortepijonas');

Lyra – 'senovės graikų styginis muzikos instrumentas, ovalios formos, nesujungtos iš viršaus rėmo su atlenkais ovaliais galais, poetinės kūrybos simbolis' ('muz. senovės graikų styginis instrumentas, laikomas poetinės kūrybos simboliu').

Liaudies muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + ('amžius') + ('tauta')
'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas')
+ ('paskirtis') + ('laikymo būdas')

Pateikiame keletą galimų definicijų pavyzdžių:

Lūpinė armonikėlė – 'nedidelis pučiamasis muzikos instrumentas, pailgos dėžutės pavidalo su metaliniais liežuvėliais ir skylutėmis oro įpūtimui' ('muz. mažas lūpomis pučiamas instrumentas');

Terkšlė – 'liaudies mušamasis muzikos instrumentas, sudarytas iš parištų ant virvės medinių plokštelių, duodančių žemus garsus' ('terškiantis signalinis įtaisas, liaudies instrumentas').

IŠVADOS

1. Tyrimo metu išanalizuota teorinė medžiaga apie aiškinamųjų žodynų paskirtį ir sudarymo problemas, įvairių autorių ir lingvistinių mokyklų leksinės reikšmės bei kognityvinės sąvokos supratimą bei jų santykį, definiciją, jos tipus, reikšmių aprašymo būdus bei struktūrą, reikalavimus aiškinamojo žodyno definicijoms, jų ir enciklopedinių žodynų definicijų bendrumus ir skirtumus, taip pat apie definicijų formulių sudarymo bei unifikacijos problemas.

2. Iš vokiečių, rusų ir lietuvių kalbų aiškinamųjų žodynų išrinkti 217 (86 vokiečių k., 50 rusų k., 81 lietuvių k.) muzikos instrumentų teminės grupės pavadinimai ir jų definicijos. Teminė grupė suskirstyta į 3 teminius pogrupius pagal paplitimo dažnį ir išskiriant atskira grupe liaudies muzikos instrumentus:

- a) paplitę muzikos instrumentai;
- b) reti muzikos instrumentai;
- c) liaudies muzikos instrumentai.

3. Analizuodami reikšmių definicijas atkreipėme dėmesį į tai, kad mūsų pasirinktos teminės grupės žodžiams apibūdinti visi trys žodynai naudoja paprastą, kasdieninę leksiką, definicijos sudarytos iš buitinių semų. Palyginus pasirinktus žodynus, pastebėta, kad Ожегов pateikia daugiau loginį, dalykinį apibrėžimą, kuriame atspindėti esminiai sąvokos požymiai, plg.: кларнет – ‘деревянный духовой музыкальный инструмент в виде трубки с клапанами и небольшим раструбом’. Duden duoda buitiskenes, daugiau akivaizdžių požymių turinčias definicijas, plg.: Klarinette – ‘Blasinstrument in Form einer langen, schlanken, zylindrischen Röhre aus Holz, dessen Tonlöcher mit Klappen od. mit den Fingern geschlossen werden u. dessen schnabelförmiges Mundstück mit einem Rohrblatt versehen ist.

DŽ-4 šiuo požiūriu artimesnės Duden, tačiau atsilieka nuo jo definicijose pateikiamos informacijos kiekiu ir reikšmės semų vartojimo nuoseklumu.

4. Tiriant duotas teminės grupės pavadinimų reikšmių aiškinimo būdus nustatyta, kad mūsų pasirinktuose žodynuose sutinkami tokie definicijų tipai: apibrėžiamasis – aprašomasis, apibrėžiamasis – aprašomasis + sinoniminis (kaip pagalbinė aiškinamoji priemonė), apibrėžiamasis – aprašomasis + nuorodinis, sinoniminis ir nuorodinis. DŽ-4 aptikome visus šiuos aprašymo būdus, Ожегов rasti visi definicijų tipai, išskyrus aiškinimą sinonimais ir apibrėžiamuoju – aprašomuoju +

nuorodiniu būdu. Duden vartoja tik apibrėžiamąjį – aprašomąjį, apibrėžiamąjį – aprašomąjį + sinoniminį ir sinoniminį definicijos tipus. Apibrėžiamasis – aprašomasis aiškinimas populiariausias visuose trijuose žodynuose (180 definicijų iš 217). Antroje vietoje aiškinimas sinonimais, kuris dažniausiai sutinkamas DŽ-4 (11). Sinonimai turi savo paaiškinimą žodyne, tačiau prie jų nėra jokio aiškinamojo teksto, atskleidžiančio aiškinamojo žodžio reikšmę. Mūsų nuomone, sinonimas dažnai nėra ekvivalentiškas ar tapatus, jis gali turėti papildomų reikšmės niuansų, kurių neturi aiškinamasis žodis. Manome, kad sinonimą geriausia būtų pateikti aiškinimo gale, kaip pagalbinę aiškinimo priemonę.

Mūsų nuomone, tokie rezultatai priklauso nuo semantinių žodžių ypatybių. Mūsų tyrimo medžiagą sudaro konkretieji daiktavardžiai, kurie dažniausiai apibūdinami apibrėžiamuoju – aprašomuoju būdu (enciklopedine definicija), nurodant būdingus daiktų požymius.

5. Nagrinėjant surinktas definicijas nustatyta, kokios semos sudaro mūsų teminės grupės žodžių reikšmes pasirinktuose žodynuose.

Paplitusių muzikos instrumentų pavadinimams teikiamos platesnės klasės nuorodos (hiperonimo), skiriamąjo požymio (išvaizdos, struktūros, pavidalo), rūšies, instrumento tembro (tono, registro, skambėjimo), medžiagos, dyžio, garso išgavimo būdų, paskirties bei laikymo būdo semos;

Prie retų muzikos instrumentų nurodomos platesnės klasės nuorodos (hiperonimo), skiriamąjo požymio (išvaizdos, struktūros, pavidalo), rūšies, instrumento tembro (tono, registro, skambėjimo), medžiagos, dyžio, garso išgavimo būdo, paskirties, tautos, amžiaus, laikymo būdo, simbolio semos;

Prie liaudies muzikos instrumentų nurodomos platesnės klasės nuorodos (hiperonimo), skiriamąjo požymio (išvaizdos, struktūros, pavidalo), rūšies, tembro, medžiagos, dyžio, garso išgavimo būdo, paskirties, tautos, amžiaus, laikymo būdo semos.

Deja, visos šios semos pateikiamos nenuosekliai. Pateikiame visuose teminiuose pogrupiuose besikartojančių reikšmės semų vartojamo dažnio nagrinėtuose žodynuose lentelę:

Žodynas	Hiperonimas %	Išvaizda, Struktūra %	Rūšis %	Tonas, Tembras %	Medžiaga %	Dydis %	Garso išgavimo būdai %	Paskirtis %	Tauta %	Amžius %	Simbolis %	Laikymo būdas %
DŽ-4	100	36	65	14	22	5	13	1	10	3	1	1
Оже- гов	100	73	85	23	44	14	8	4	5	3	2	-
Duden	100	71	62	29	26	20	36	9	8	3	-	6

Iš pateiktos lentelės matome, kad pagrindinės visuose žodynuose išskiriamos semos – platesnės klasės nuorodos, išvaizdos, struktūros ir rūšies semos, kurios, mūsų nuomone, būtinos apibūdinant muzikos instrumentų teminės grupės žodžius ir kurios turėtų būti pateiktos prie visų pavadinimų. Rusų kalbos žodynas dvigubai dažniau nei DŽ-4 žymi išvaizdos, struktūros, medžiagos, tono semas ir 3 kartus dažniau dydžio semas. Beveik visų semų atžvilgiu (išskyrus rūšies, tautos ir simbolio semas) lietuviškąjį DŽ-4 lenkia ir Duden žodynas. Išvaizdos, struktūros semos atžvilgiu Duden nedaug atsilieka nuo Ожегов. Vokiečių kalbos žodynas tono, dydžio, garso išgavimo būdo, paskirties, tautos ir laikymo būdo semų atžvilgiu lenkia Ожегов.

6. Apibendrinant tyrimo rezultatus, nustatyta, kad daugelį analizuotų definicijų galima unifikuoti, daugelį žodžių reikšmių galima pilniau ir nuosekliau aprašyti, taikant išvestas universalias definicijų formules, apimančias minimalų teminės grupės reikšmių semantinių požymių kompleksą.

Definicijų formulės išvestos remiantis visų trijų nagrinėtų žodynų išskiriamomis reikšmės semomis ir jų vartojimo dažniu. Pateikiame reikšmių definicijų formules muzikos instrumentų teminės grupės žodžiams:

Paplitęs muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + 'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas') + ('paskirtis') + ('laikymo būdas')

Retas muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + ('amžius') + ('tauta') 'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas') + ('paskirtis') + ('simbolis')

Liaudies muzikos instrumentas = ('dydis') + ('medžiaga') + ('amžius') + ('tauta')
'rūšis' + ('tembras') + 'hiperonimas' + 'skiriamasis požymis, išvaizda' + ('garso išgavimo būdas')
+ ('paskirtis') + ('laikymo būdas')

Visos mūsų pateiktos formulės sąlyginės ir nebūtinai griežtai taikomos absoliučiai visiems pavadinimams, bet jos galėtų tapti orientacinėmis peržiūrint visas teminės grupės definicijas ir stengtis padaryti jas aiškesnėmis ir patogesnėmis naudoti eiliniam skaitytojui.

REZÜMEE

Die ganze Geschichte der Lexikologie zeugt, daß die Verfasser der erklärenden Wörterbücher ohne ihre hauptsächliches Ziel - vorlegen beinahe vollständiger Bestand der Lexik - nach zuständiger Erklärung der Wortsemantik reichen müssen und ihre Eigenschaften und die Bedingungen des Gebrauches erschließen müssen. Jeder Verfasser des Wörterbuches hat seine Konzeption des erklärenden Wörterbuches, seine Auffassung der Definition und Bedeutung des Wortes. Von erstrangiger Bedeutung ist praktische Bedeutung der Definition, weil sie einen Grund der ganzen erklärenden Wörterbücher verfassen.

Das Ziel der Arbeit ist Definitionen der Benenungen von Musikinstrumenten in den Wörterbüchern nach Auswahl analysieren.

Die Aufgabe der Arbeit sind:

- sich mit den Konzeptionen verschiedener Verfasser vertraut machen und theoretischen Stoff über die Probleme der Bildung der erklärenden Wörterbücher und ein Einsehen lexischen Bedeutung und kognitiven Begriffes, Forderungen an Definitionen des Wörterbuches, Arten und Gebilde der Definitionen Gemeinsamkeit und Unterschied erklärenden und enzyklopädischen Wörterbuches analysieren.
- Erwählen Definitionen der Musikinstrumente aus litauischen, russischen und deutschen erklärenden Wörterbüchern und gruppieren in kleineren lexischen semantischen Gruppen.
- Erforschen Ausdruck der Definitionen von Musikinstrumenten in erklärenden Wörterbüchern.
- Vorstellen Kennzeichen der lexischen Bedeutung.
- Vorstellen einheitliche Struktur den Bedeutungsbeschreibung der thematischen Gruppe und vorlegen Formeln der Definitionen.
- Die Materie für Untersuchung sammeln wir aus den erklärenden Wörterbüchern: Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2003), Duden Deutschen Universalwörterbuch (2003), Ожегов. И. С. Словарь русского языка (1999).

Man zog solche Schlussfolgerungen an:

1. Man analysierte theoretische Materie über die Probleme der Bildung der erklärenden Wörterbücher, Einsehen der lexischen Bedeutung und kognitiven Begriffes des Wörterbuches, Arten und Gebilde der

Definitionen, Gemeinsamkeit und Unterschied erklärenden und enzyklopädischen Wörterbuches.

2. Aus litauischen, russischen und deutschen erklärenden Wörterbüchern erwähnte man 217 (86 deutsch, 50 russisch, 81 litauisch) die Benennungen der Musikinstrumente und ihre Definitionen. Die thematischen Gruppe gruppierte man in kleineren lexikalischen semantischen Untergruppen: a) verbreitete Musikinstrumente; b) seltene Musikinstrumente; c) volkstümliche Musikinstrumente.
3. Man beobachtete, daß alle Verfasser von Wörterbüchern unkomplizierte Alltags Lexik gebrauchen.
4. Determinierte - beschreibene Erklärung gebraucht man am häufigsten in alle erklärenden Wörterbüchern. Man gebraucht auch determinierte – beschreibene plus synonyme, determinierte – beschreibene plus hinweise und hinweise und Erklärungen.
5. Man stellte vor, daß verbreitete Musikinstrumente Merkmale der breiteren Ränge, des Aussehens, der Sorte, der Klangfarbe, der Materie, der Größe, des Gemütes der Förderung von Klang, der Bestimmung, des Gemütes von Halten sind, daß seltene Musikinstrumente Merkmale der breiteren Ränge, des Aussehens, der Sorte, der Klangfarbe, der Materie, der Größe, des Gemütes der Förderung von Klang, der Bestimmung, des Volks, des Jahrhunderts, des Symbols sind, daß volkstümliche Musikinstrumente Merkmale der breiteren Ränge, des Aussehens, der Sorte, der Klangfarbe, der Materie, der Größe, des Gemütes der Förderung von Klang, der Bestimmung, des Volks, des Jahrhunderts, des Gemütes von Halten sind.
Alle diese Merkmale legt man folgerichtig.
6. Man kann viele analysierte Definitionen unifizieren, viele Bedeutungen folgerichtiger beschreiben, universale Formeln anwenden.

LITERATŪRA

1. Gudavičius A. Etnolingvistika. - Šiauliai, 2000.
2. Gudavičius A. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas leksikos sistemiškumo požiūriu // Leksikografijos ir leksikologijos problemos. - Vilnius, 1997.
3. Gudavičius A. Leksinės semantika. Vienetai. Ryšiai. Struktūros. - Šiauliai, 1994.
4. Gudavičius A. Leksinės reikšmės kognityvinis aspektas ir jo atskleidimas reikšmės definicijoje // Filologija Nr. 2 (6). - Šiauliai, 1999.
5. Gudavičius A. Nuo struktūralizmo į turinio lingvistiką // Mokslas ir gyvenimas Nr. 4. - Vilnius, 1994.
6. Gudavičius A. Žodžio reikšmės definicijos tautinis aspektas // Leksikografijos ir leksikologijos problemos. - Vilnius, 2003.
7. Gudavičius A. Žodžio reikšmės definicijos prototipinis aspektas.- http://www.lki.lt/php/files/Visos_tezes.pdf
8. Jakaitienė E. Leksikografija. - Vilnius, 2005.
9. Jakaitienė E. Leksinė semantika. - Vilnius, 1988.
10. Žodžio lekinė reikšmė.- http://ualgiman.dtiltas.lt/zodzio_leksine_reiksme.html
11. Tekorienė. D. Lexicography: British and American Dictionaries. - Vilnius, 1983.
12. Stubbs. Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication. Vol. 17-4. - Berlin, 1998.
13. Бабкин А. М. Новый академический словарь русского языка: Проспект. Ленинград, 1971. – Cit. pagal С. Г. Бережан. Разбиение лексических единиц на лингвистически значимые классы как способ унификации их подачи в толковом словаре // Национальная специфика языка и её отражение в номативном словаре/ отв. ред. Ю. Н. Караулов. - Москва, 1988.
14. Велюсова. А. С. Унификация словарных толкований: её реальные возможности (класс лиц) // Национальная специфика языка и её отражение в номативном словаре/ отв. ред. Ю. Н. Караулов.- Москва, 1988.
15. Бендикс Э. Г. Эмпирическая база семантического описания // Новое в зарубежной лингвистике. № XIV. Москва, 1983. – Cit. pagal С. Г. Бережан. Отражение семантических системных связей лексических единиц в одноязычном (толковом) словаре // Словарные категории/ отв. ред. Ю. Н. Караулов. - Москва, 1988.

16. Бережан С. Г. Разбиение лексических единиц на лингвистически значимые классы как способ унификации их подачи в толковом словаре // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре/ отв. ред. Ю. Н. Караулов. - Москва, 1988.

17. Бережан С. Г. Отражение семантических системных связей лексических единиц в одноязычном (толковом) словаре // Словарные категории/ отв. ред. Ю. Н. Караулов. - Москва, 1988.

18. Касарес. Х. Введение в современную лексикографию. - Мадрид, 1950.

19. Кузнецов А. М. Объективные знания об окружающем и их отражение в лексике и лексикографии // Слово в грамматике и словаре/ отв. ред. В. Н. Ярцева. - Москва, 1984.

20. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения. Москва, 1988. – Cit. pagal A. Gudavičius. Leksinės reikšmės kognityvinis aspektas ir jo atskleidimas reikšmės definicijoje // Filologija Nr. 2 (6). - Šiauliai, 1999.

21. Смирницкий А. И. Значения слова // Вопросы языкознания, 1955 № 2. – Cit. pagal Л. М. Васильев. Современная лингвистическая семантика. - Москва, 1990.

22. Стернин И. А. Лексическое значения и энциклопедическое значения // Аспекты лексического значения/ науч. Ред. З. Д. Попова. - Воронеж, 1982.

23. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики. - Москва, 1973.

24. Шведова Н. Ю. Однотомый толковый словарь: специфика жанра и некоторые проблемы дальнейшей работы // Русский язык: Проблемы художественной речи. Лексикология и лексикография. Виноградовские чтения, IX-X. Москва, 1981. – Cit. pagal С. Г. Бережан. Разбиение лексических единиц на лингвистически значимые классы как способ унификации их подачи в толковом словаре // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре/ отв. ред. Ю. Н. Караулов. - Москва, 1988.

25. Шведова Н. Ю. Предисловие к двадцать первому изданию // И. С. Ожегов. Словарь русского языка/ под ред. Н. Ю. Шведовой. - Москва, 1989.

26. Тихонов А. Н. Проблемы составления толкового гнездового словаря современного русского языка // Слово в грамматике и словаре/ отв. ред. В. Н. Ярцева. - Москва, 1984.

27. Уфимцева А. А. К вопросу о так называемом дефиниционном методе описания лексического значения слова // Слово в грамматике и словаре/ отв. ред. В. Н. Ярцева. - Москва, 1984.

28. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. - Москва, 1990.

29. Войшвилло Е. К. Понятие. Москва, 1967. – Cit. pagal: И. А. Стернин. Лексическое значения и энциклопедическое значения // Аспекты лексического значения/ науч. Ред. З. Д. Попова. - Воронеж, 1982.

ŠALTINIAI

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius, 2003.

Duden Deutschen Universalwörterbuch. - Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 2003.

Ожегов. С. И. Словарь русского языка/ под. Ред. Н. Ю. Шведовой. - Москва, 1999.